

Södertörns högskola | Institutionen för kultur och kommunikation

Kandidatuppsats 15 hp | Idéhistoria | Vårterminen 2010

Knut Wicksell

- Nyttan som etik för ett modernt samhälle

Av: Mikael Rörseth

Handledare: Bernt Skovdahl

ABSTRACT

Knut Wicksell var en briljant ekonom som främst visade på nya tillämpningar på andras ekonomiska teorier. Med min uppsats visar jag på en koppling mellan utilitarismen och nymalthusianismen, teorier som Wicksell var en stor anhängare av, som resulterar i en ekonomisk teori som går att koppla till det som den franske filosofen och idéhistorikern Michel Foucault kallar biopolitik. Statens roll bör enligt Wicksell vara att förädla individerna; att genom politiska åtgärder förbättra de enskilda individernas livskvalitet samt deras kvalité som producerande samhällsmedborgare.

På ett praktiskt plan handlar det om att medvetandegöra individernas möjlighet till kapitalbildning och därmed ge de möjligheter att lyfta sig själv upp ur fattigdom och misär. Vägen går genom kunskap och barnbegränsning; dessa två faktorer ger individen ett större värde inom samhället eftersom han inte lika lätt går att byta ut samtidigt som det ger staten en tydlig och viktig uppgift; staten ska skydda befolkningen från smärta och orätt. Dessa syften för stat och medborgare leder, tillsammans med en ökad kunskap, till kapitalutjämning inom samhället. Men enligt Wicksell är det viktigt att denna kapitalutjämning ska ske genom att individens arbete ger honom en rättmätig del av kapitalbildningen, något som staten bör garantera, men inte genom att man i onödan dränerar rika med hjälp av skatter på kapital, gåvor och arv.

Nyckelord: Knut Wicksell, utilitarism, nymalthusianism, Michel Foucault, biopolitik,

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

ABSTRACT	2
1. INLEDNING	4
Syfte	4
Källmaterial och litteratur	4
Forskningsläge	5
Teori	5
Disposition	7
2. BAKGRUND	8
Knut Wicksell – ett liv som radikal	7
Wicksell, utilitarismen och nymalthusianismen	15
3. ANALYS	18
Synen på arv och gåvor	18
Statliga bidrag och försäkringar	27
Beskattning av inkomst och förmögenhet	34
4. SLUTSATSER	44
5. SAMMANFATTNING	49
6. EGEN REFLEKTION	53
7. LITTERATURFÖRTECKNING	55

1. INLEDNING

Knut Wicksell är en av få svenska nationalekonomerna som har nått ryktbarhet utanför vårt lands gränser. Han var en man som ständigt befann sig i opposition till etablissemanget, oavsett om det gällde ekonomiska teorier eller preventivmedel. Under sitt liv vände han sig mot kungamakten, statskyrkan, den förljugna borgerligheten och var inom alla de områden som han behandlade en, för sin tid, färgstark radikal som fortsätter att inspirera, irritera och påverka människor och ekonomiskt tänkande än i dag.

Syfte

Syftet med min C-uppsats är att visa på hur Wicksell formerar sin etik; från vilken utgångspunkt han hämtar den, vilka teorier som ligger till grund för den, och vilken påverkan detta etiska förhållningssätt har på hans nationalekonomiska teorier. Jag vill hävda att Wicksell har ett genomgående tema i sina ekonomiska teorier som är kopplade till nymalthusianismen och utilitarismen som innebär en utveckling av en ekonomisk teori som i stort går ut på att staten ska förbättra både de enskilda individernas livskvalité och deras kvalité som producerande medborgare; att med hjälp av biopolitiska åtgärder ersätta kvantitet med kvalitet. Denna biopolitik går som en röd tråd i Wicksells tankar om ekonomiska förhållanden; oavsett om de handlar om arv, inkomster, gåvor eller bidrag. Målet är att via en högre allmän levnadsstandard skapa en mer kvalitativ medborgare.

Källmaterial och litteratur

Av och om Knut Wicksell har det skrivits stora mängder i de mest skilda ämnen. Min avsikt är att endast fokusera på de skrifter som Wicksell författade om nationalekonomiska frågor. För att göra den uppgiften rimlig för en C-uppsats har jag valt att avgränsa mitt källmaterial till artiklar publicerade i *Ekonomisk tidskrift* under perioden 1899 fram till Wicksells död. Under denna period publicerade Wicksell ett stort antal artiklar, delvis hämtade ur hans föreläsningmaterial vid Lunds Universitet, där han presenterar sina teorier och åsikter om beskattning av arv, förmögenhet och förvärvsarbete, men även artiklar som behandlar bidrag och pensioner samt frågor om hur tullar och andra statliga beskattningar slår mot samhällets ekonomiska förutsättningar. Detta källmaterial tar, trots det begränsade urvalet, ändå ett

helhetsgrepp på Wicksells syn om hur ett samhälle borde formuleras för att uppnå rättmätighet på ett ekonomiskt plan.

För att ge en vidare bild av Wicksell har jag valt att använda mig av en biografi författad av Torsten Gårdlund utgiven första gången 1956 och de delar av Crister Skoglund's *Vita mössor under röda fanor – Vänsterstudenter kulturradikalism och bildningsideal i Sverige 1880-1940* som behandlar Wicksell och dennes umgängeskrets. Jag kommer dessutom använda mig av inledningen till en utgåva av tidigare utgivna artiklar av Knut Wicksell, *Att uppfostra det svenska folket*, författat av Lars Jonung.

Forskningsläge

Att ange forskningsläget kring Knut Wicksell är en uppgift som kanske är allt för stor för en stackars C-student. Det finns en ansenlig mängd artiklar och böcker författade på vitt skilda håll, från Universitet i USA till Tokyo, som behandlar Wicksells teorier och åsikter både när det gäller hans ekonomiska, såväl som sociala, teorier och det författas fortfarande, snart hundra år sen hans död, artiklar, böcker och uppsatser. Det innebär självklart en svårighet när man ska redogöra för forskningsläget och klara ge en korrekt bild av detta. Därför har jag även tagit mig friheten att endast förhålla mig till den forskning kring Wicksell som presenterats inom Sveriges gränser bortsett de artiklar som jag redan ovan nämnt som kommer användas som litteratur i min uppsats. Det som har publicerats i Sverige är oftast kopplat till nationalekonomi eller hans arbete för preventivmedel och jag har inte funnit någon som publicerat något ur ett idéhistoriskt perspektiv om hans ekonomiska etik.

Teori

Som verktyg för själva analysen av Wicksell och dennes etik har jag valt att använda mig av teorier framförda av den franske idéhistorikern och filosofen, Professor Michel Foucault, som handlar om biopolitik och regementalitet. Det är främst ur två artikelsamlingar som bygger på föreläsningar och artiklar av Foucault som jag hämtar dessa verktyg, nämligen ur böckerna *Biopolitikens födelse: Collège de France 1978-1979* samt i mindre utsträckning *Diskursernas kamp*, framför allt artiklarna om regementalitet, självteknologier och politisk individteknologi. Den första boken *Biopolitikens födelse* tar upp den förändring som sker när

det handlar om statens roll inom samhället. Från att ha varit en härskare med undersåtar blir staten på grund av dem ekonomiska förändringar som sker under sjutton- och artonhundratalet snarare det motsatta; en tjänare som ska erbjuda medborgarna skydd från det som hotar dem eller ge det som medborgarna önskar. Detta innebär att individerna i samhället ger upp friheter, men endast i gengäld till tjänster som endast staten kan bidra med. Dessa tjänster är kopplade till detta spelrum som kallas det civila samhället eller som Wicksell skulle uttryckt det som det allmänna. För att garantera alla medborgare samma friheter måste staten få möjlighet att i stället begränsa en del friheter, en del av det utrymme som individen tidigare har kunnat hålla staten borta från. Individerna förvandlas från just individer till att vara en del av en nationalekonomi, där de kan för sitt eget bästa förädlas till nyttiga verktyg för sig själva och för det allmänna. Samtidigt begränsas staten av de ekonomiska förutsättningarna som medger att det sker en tillväxt i samhället. De föreläsningar ur boken som jag kommer använda är de från den 17 januari, 24 januari, 28 mars samt 4 april 1979.

Foucault behandlar liberalismen och dess förhållande till staten. Han konstaterar att den ursprungliga tanken är att så länge de ekonomiska intressena får sköta sig själva kommer detta generera välstånd för alla, denna tanke kommer att förändras till att staten ska ingripa så att det sker en rättmätig fördelning av de resurser som uppstår i det samspel mellan de ekonomiska parterna. Staten söker inte längre intressera sig för individen utan vänder sig snarare till de intressen som dessa individer uttrycker och önskar:

Government is only interested in interests. The new government, the new governmental reason, does not deal with what I would call the things in themselves of governmentality, such as individuals, things, wealth, and land. It no longer deals with these things in themselves. It deals with the phenomena of politics, that is to say, interest, which precisely constitute politics and its stakes; it deals with interests, or that respect in which a given individual, thing, wealth, and so on interests other individuals or the collective body of individuals.¹

Individernas behov skapar förutsättningarna för att staten ska kunna söka det som är till nytta för individerna innan individerna själva har uttryckt denna önskan. Staten har endast en sak att erbjuda medborgarna; en bytesaffär där det är individernas behov som sätts i centrum. I ett modernt samhälle är det alltså nyttan som avgör om det staten tillför kan ses som något av värde, tidigare bestämde staten själv värdet av sina handlingar utifrån de resultat som den presterade. Dessa handlingar var kopplade till en tanke om att rikedom var något statistiskt i samhället; det fanns enbart en viss mängd rikedom och för staten innebar det att ett

¹

Foucault, Michel, *The birth of biopolitics* New York (2010) s. 45

landområde som erövrades stärkte statens finanser då det gav större skatteintäkter. Det hela var ett nollsummespel. Denna syn förändras efter hand och ersätts med en tro på tillväxten, kakan är inte längre kopplad till en begränsad mängd, den kan växa i storlek, vilket samtidigt innebär att tanken på nollsummespelet ersätts med en syn där två motparter båda kan bli vinnare i en affär. Både köpare och säljare vinner i en fungerande liberal marknadsekonomi. Ett föremåls värde har en nytta för köparen samtidigt som säljaren får medel för föremålet att klara sin försörjning. Resultatet blir att statens roll måste förändras som jag beskrivit ovan.² På samma sätt tar de övriga artiklarna upp och kompletterar statens utveckling och roll i att forma ett nytt samhälle.

Disposition

Till att börja med ämnar jag göra en presentation av Wicksell; en resumé av dennes liv och gärningar. I denna del tänker jag presentera även de teorier om befolkning, preventivmedel, äktenskap etc. som föremålet för min uppsats stod för eftersom dessa till stor del ligger till grund för hur Wicksell formerar sin etiska ståndpunkt. I anslutning till detta moment ämnar jag även göra en kortare utläggning av de två teorier som dominerar hans tänkande; utilitarismen och nymalthusianismen. Efter det följer själva undersökningsmomentet där jag tänker undersöka hur etiken påverkar Wicksells teorier om statens roll i hanterandet av den nationella ekonomin. Efter detta följer ett avsnitt där jag behandlar slutsatserna jag dragit av hans etiska förhållningssätt och försöker att utveckla dessa slutsatser genom att koppla de till andra teorier/teoretiker. Sedan följer en avslutande sammanfattning av uppsatsen samt en kort personlig reflektion.

²

Foucault, Michel, *The birth of biopolitics* New York (2010) s. 46-47, 52-53

2. BAKGRUND

Knut Wicksell – ett liv som radikal

När Knut Wicksell dog 1926 var han en framgångsrik professor i nationalekonomi, han var en nestor inom sitt gebit och var verksam in i det sista som en radikal författare inom vitt skilda områden. Men hans liv var inte enbart en framgångssaga utan hans liv var snarare kantat av problem och svårigheter; antingen skapade av den livssituation som ung fattig student eller som ett resultat av sina egna radikala åsikter. I unga år hade denne radikal erkänt sig som kristen och eftersträvat religiösa värden; men även denna period kan ses som radikal på ett sätt, ingen av Wicksells lärare under denna period var troende och förmodligen få av hans kamrater, som han under denna period undvek eftersom dessa upptog sig med att arrangera eller bevista fester med mycket drickande. I stället hade han sökt sig till bekännelsen, gudstjänsten, bibeln och till att ha synden som följeslagare snarare än den lössläppta glädjen.³

Den man som av Torsten Gårdlund anses ha varit Wicksells konfirmationspräst ska ha inpräntat ett etiskt ideal i honom kopplat till allvaret och det, för religiösa, faktumet att det väntar en dom vid livets slut, som Wicksell själv skriver, ”... vi skola hava svara för minsta ord, minsta tanke, som genomflugit våra själar, på domens dag”. Han var påverkad av den religiösa väckelse som förekom runt om i Sverige som tillsammans med nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen skulle komma att bidra till det moderna Sveriges framväxt. Själv kom han att påverkas av, men även påverka denna utveckling, inte så mycket gällande den religiösa, annat än som bieffekt av att hans radikala tankar ledde till religionskritik, utan i större utsträckning nykterhetsrörelsen och framför allt arbetarrörelsen.⁴

Efter en tid som student i Uppsala genomgår Wicksell en metamorfos, en sorts Damaskusupplevelse, som innebär att han går från sitt religiösa nit till en lössläppt glädje; han börjar besöka nöjesinrättningar och ordnar till och med egna bjudningar där alkohol ingår, även om han själv nyttjar den sparsamt. Under denna tid med start 1874 börjar han författa skådespel innehållandes radikala åsikter; tankar om kvinnofrigörelse och ett passionerat motstånd mot de sociala konventioner, många med stats- och frikyrkliga förtecken, som kontrollerar samtidens sociala samliv mellan de båda könen. 1879 leder detta engagemang till att han författar en skrift, ett föredrag, som kommer att göra honom välkänd, erkänd och ökad, nämligen *Vilka äro de allmännaste orsakerna till dryckenskapslasten och huru kunna*

³

Gårdlund, Torsten *Knut Wicksell. Rebell i det nya riket* Stockholm (1990) s. 22-23

⁴

Ibid. s. 24-25, 82

de undanröjas. Föredraget hölls på en nykterhetsloge möte i Lutherska missionshuset i Uppsala den 19 februari 1880 och var över två timmar långt laddat med radikala åsikter om begränsandet av barnafödandet som medel för att öka de fattigas levnadsstandard.⁵

Föredragets inledande tes var att det inte gick att särskilja ett enskilt fenomen inom samhället från samhället självt. Denna utgångspunkt innebär att det inte går att lösa samhälliga problem enbart genom att skära bort själva yttringen eftersom den endast bör ses som ett symptom på det onda. För Wicksell själv står det klart att det som ger samhället dess negativa yttringar är fattigdomen och att det är den som måste bekämpas; inte dess symptom som ger sig uttryck i dryckenskap. Han klargör sin ståndpunkt genom följande citat ur ovan nämnda skrift:

... utan fattig kallar jag var och en, som icke äger vad han nödvändigt behöver och ej heller har någon rimlig utsikt att förvärva det. Om ordet så fattas tror jag vi skola nödgas medgiva, att de fattiga bland oss icke äro få, utan legio.⁶

Enligt Wicksell är laster överlag ett resultat av brist; om man inte har förmåga att uppfylla sina personliga behov, vad det än gäller, så ersätter individen behoven med ibland destruktiva supplement som t.ex. alkohol eller prostitution. Här drar Wicksell likhetstecken mellan den fattigdom som arbetarna lever i och den fattigdom som studenterna erfar; skillnaden är att den fattige arbetaren i större grad upplever en materiell fattigdom medan en student snarare saknar ekonomi att stadga sig och skaffa en familj. Wicksell propagerar alltså för ett samhälle där människor inte ska behöva försaka primära behov. Ett samhälle fullt av en sådan skenhelighet där det är konventioner eller ekonomiska förutsättningar snarare än ens nästas behov som sätter standarden ser han som det mest omoraliska av samhällen.⁷

Wicksells ärlighet om en fråga som det annars smusslades med väckte bestörtning hos universitetets ledning, vilket renderade Wicksell en s.k. rektorsvarning, men uppskattning hos studenterna. Att öppet tala om frågor som befolkningsökningens negativa sidor och att dessa borde lösas genom att fattiga föräldrar fick kunskap från läkare till att begränsa sitt barnafödande till mellan två till tre barn sågs som en rationell lösning för dessa studenter medan föredraget för eliten på Uppsala Universitet innebar något mer provocerande än de vanliga påståendena om arbetarklassens förslappade natur som var den vanliga förklaringen för denna grupps misär. Denna misär bland de fattiga kunde enligt Wicksell härledas till det faktum att deras inkomster inte räckte till att till fullo föda de barnaskaror som en normal

⁵ Gårdlund, Torsten *Knut Wicksell. Rebell i det nya riket* Stockholm (1990) s. 25, 49

⁶ *Ibid.* s. 50

⁷ *Ibid.* s. 50

arbetarfamilj frambringade. Ett rationellt agerande för att hjälpa dessa människor till ett bättre liv vore att tillåta preventivmedel och uppmuntra till familjeplanering. Wicksell förde alltså in de nymalthusianska teorierna in i det lärda konservativa Uppsala.⁸

Under en lång tid efter detta föredrag fick studierna ligga och vänta medan Wicksell fortsatte som debattör under större delen av 1880-talet; delvis kan detta bero på att han genom sin radikalism fått fiender inom Uppsala Universitet som försvårade hans möjlighet att slutföra sin examen. Under denna tid är Wicksell med och startar en diskussionsklubb, Verdandi, tillsammans med den blivande statsministern Karl Staaff, läkaren och vännen Hjalmar Öhrwall samt den framtida riksdagsmannen Otto von Zweigbergk. Den ursprungliga orsaken till grundandet av föreningen var ett upprop från Staaff om att samla studenter till stöd för en riksdagsmotion framlagt av en K.P. Arnoldsson, där han yrkade för rätten att kunna lämna den svenska kyrkan utan att behöva gå in i något annat samfund. När kåren i Uppsala tvekade att kalla till ett sådant möte agerade Staaff och de övriga på egen hand genom att sammankalla ett eget möte. Även om deras försök till aktion misslyckades innebar det att liksinnade studenter kunde knyta kontakter med varandra och i förlängningen till grundandet av den ovan nämnda studentklubben.⁹

1887 anordnade denna klubb en öppen debatt, under rubriken ”Hvilka äro de viktigaste önskemålen i sedlighetsfrågan”, där Wicksell, som inte längre var särskilt aktiv inom föreningen, och hans två främsta motståndare, professor Rudin och lektor Personne, hade bjudits in. Debatten blev, kanske föga förvånande med tanke på ämnet, till en stor skandal. Denna gång var det dock inte Wicksell som fick klander, varningar eller straff, utan hela Verdandis styrelse blev straffade för sitt tilltag av Uppsala Universitets rektor Carl Yngve Sahlin¹⁰. Även om Wicksell inte straffades i detta fall så innebar säkert inte hans medverkan någon lättnad i de svårigheter han haft med att slutföra sina studier. I stället fick han vid denna tid ett efterlängtat stipendium, för studier i socialvetenskap och nationalekonomi, som innebar att han skulle kunna slutföra sina studier utanför Sveriges gränser. Detta stipendium innebar att han för första gången begav sig utanför Sveriges gränser, bland annat förde hans utlandsvistelse med sig att han fick besöka Paris och London samt studier i Wien och Berlin. Det var under denna utlandsvistelse som han slutförde sina studier i ekonomi och dessutom

⁸ Skoglund, Crister, *Vita mössor under röda fanor* Stockholm (1991) s. 62-63

⁹ Ibid. s. 71-72

¹⁰ Ibid. s. 72

flyttade tillsammans med den kvinna som skulle komma att bli hans livskamrat, Anna Bugge.¹¹

När studierna var så gott som avklarade försökte han bli anställd vid Stockholms högskola, något som nekades honom på grund av hans radikala hållning. Trots detta bakslag så flyttade familjen Wicksell/Bugge till Stockholm 1890 där han som skribent och föredragshållare genomlevde några ekonomiskt svåra år, där han dessutom försökte sig på en karriär som vänsterliberal politiker. Under denna tid propagerade han för allmän rösträtt, för republik, militärt samarbete med Ryssland samt för statsunderstödd emigration för att på ett enkelt sätt lösa frågan om överbefolkning. Han fortsatte alltså sin karriär som radikal genom att profilera sig som republikan, ryssvänlig och feminist; vilket innebar att han på alla punkter ställde sig mot etablissemangets politik. Under denna tid började han även publicera en del böcker och artiklar om nationalekonomi, skrifter som senare skulle leda fram till att han fick en professur i ämnet vid universitet i Lund.¹²

1895 disputerade Wicksell till slut vid universitetet i Uppsala, men fick trots ansträngningar ingen tjänst vid Uppsala och inte heller vid Stockholms högskola. Situationen blev efter hand ohållbar och tvingade till slut åter en 45-årig Wicksell tillbaka till skolbänken för att tillägna sig en juridisk kandidatexamen. Dessa studier som normalt tog fyra år var avklarade efter något mer än två år och ledde till slut att han fick en tjänst som docent i nationalekonomi vid Uppsala. Denna tjänst blev kortvarig och snart hade han lyckats, trots sitt rykte, få tjänst som docent i nationalekonomi i Lund. Detta var det första steget på den väg som inom kort skulle ge honom en professur i ämnet vid samma universitet. Utnämningen kom den 1 november 1901 när Wicksell hunnit bli femtio år gammal.¹³

En professorstjänst hindrade däremot inte Wicksell från att fortsätta sin radikala bana, vilket ledde till att han hann med att göra skandal ett antal gånger. Bland annat kom han att i spåren av unionsupplösningen 1905 gå i polemik med den store författaren Werner von Heidenstam som var inbjuden att tala på Tegnérfesten i Lund detta år. Heidenstam vände sig mot det norska agerandet och deklarerade att skandinavismen, tanken om ett brödrafolk av danskar, norrmän och svenskar, var död. Efter talet gick Wicksell upp på podiet för ett genmäle; där han inte bara menade att skandinavismen visst inte var död utan även sade sig förstå det Norska stortingets agerande, att det inte bara var begripligt utan det enda rationella. Trots att

¹¹ Gårdlund, Torsten *Knut Wicksell. Rebell i det nya riket* Stockholm (1990) s. 117

¹² *Ibid.* s. 138-139, 154-156

¹³ *Ibid.* s. 182, 184, 191, 195, 197, 211

hans motståndare i salen effektivt såg till att avbryta föreläsningen hindrade detta inte Wicksell; talet kom att, i sin helhet, publiceras i tidningen *Arbetet*.¹⁴

Två år senare skulle Wicksell komma att ställa till med en ytterligare skandal. 1907 dog Oscar II och i denna händelses kölvatten stämde det upp en unison hyllningskör till minnet av den döde monarken. Unison bortsett från de radikala, och mest radikal av alla var Wicksell som lanserade ett angrepp mot själva kungamakten och det religiösa Sverige. Det första steget i denna attack hade varit att opponera mot det hyllningstal som rektorn vid Lund höll för den avlidne kungen. Vid själva talet förvägrades han replik men när diskussion kom upp om universitetet skulle skicka en krans till konungens bår gavs det utrymme för Wicksell att framföra en protest mot den avlidne kungen, kungamakten och det tal som rektorn hade hållit till dennes ära:

Att berömma salig Oscar II för att han icke börjat krig mot Norge ”såsom många annan monark skulle ha gjort” (såsom Ann Margret skriver till oss) tycker jag är ungefär som att berömma en bankdirektör för att han inte rymt med kassan. Var det verkligen så, att vårt öde låg i hans hand, så borde väl närmast föranleda till reflexioner över hur galet ett sådant tillstånd är, och hur angeläget det är att fortast möjligt bli det kvitt.¹⁵

Men det räckte inte med protesten inför lärarkollegiet i Lund, utan Wicksell gick vidare genom att den 2 november 1908 inför de socialistiska ungdomsklubbarna i Stockholm hålla ett föredrag benämnt *Tronen, altaret, svärdet och pänningpåsen*. I detta föredrag angriper han kungamakt och kyrka. Samtidigt ger han sitt stöd åt en fritänkaragitator vid namn Ljungdahl som nyligen innan Wicksells tal hade dömts till fängelse för samma typ av angrepp som han själv nu utförde. Det verkar som om Wicksell eftersträvade någon form av martyrskap. Anledningen till denna önskan kan finnas i det faktum att flera av hans bekanta, fram för allt vänner från hans studietid i Uppsala under det radikala 1880-talet, hade råkat ut för att bli samvetsfångar på grund av åsikter som de uttalat. Den senaste i raden hade varit Hinke Berggren som på grund av antimilitärisk propaganda fått tillbringa tio månader i fängelse. För att försäkra sig om att verkligen få ett kännbart straff utförde han ett angrepp på jungfrufödseln:

Vad ska vi säga om den där historien om den helige ande och jungfru Maria? Tja, inte kan man precis påstå, att han förförde flickan, hon var ju själv strax villig, vid första invit neg hon (här påstods den lille trinde Wicksell ha nigit uppe på podiet) och sade: ”Si, herrans tjänarinna”, utan att ens tillspörja sin

¹⁴ Skoglund, Crister, *Vita mössor under röda fanor* Stockholm (1991) s. 53-54

¹⁵ Gårdlund, Torsten *Knut Wicksell. Rebell i det nya riket* Stockholm (1990) s. 276-277

fästman. Men den stackars fästmannen var det verkligen litet synd om, vad hade han egentligen förbrutit, efter han skulle sättas i en så ledsam situation?¹⁶

Genom att utföra angreppet på en bred front, från kungamakt till religion, så blev det den skandal med efterföljande rättegång som han förmodligen hade eftersträvat. Redan i mitten av december fick han sin dom, två månaders fängelse, efter en rättegång där Wicksell hade skött sitt eget försvar och gått till förnyad attack mot främst religionen. Efter överklaganden från Wicksell till hovrätten, där utslaget blev böter, och från åklagaren till högsta domstolen där utfallet blev fängelse i två månader. Ett fängelsestraff som han avtjänade i Ystad, efter att där ha blivit lovad en fängelsecell med utsikt över havet.¹⁷ Men för många av de religiösa i landet kom det riktiga straffet några år senare; efter en fest hade hans yngste son fallit ut genom ett fönster och skadat sig så allvarligt att han påföljande dag avled på grund av dessa skador. Denna händelse dämpade tillfälligt hans vilja att attackera kyrkan och för att agitera över huvud taget.¹⁸

Viljan kom strax tillbaka, ett världskrig stod för dörren, och för en pacifist som Wicksell innebar det många tillfällen att opponera sig mot statsmakten och krigshetsare. Kriget såg han som en skam för mänskligheten och önskade att det skulle ta slut så fort som möjligt; den skyldiga sidan fick gärna vinna kriget bara det upphörde. Kriget medförde också ett antal ekonomiska problem som Wicksell engagerade sig i. Svårigheter med att importera varor ledde till inflation som drabbade de fattigaste i samhället. Samtidigt gjorde många sig ännu rikare på grund av samma inflation och som en direkt följd av det krig som utspelades på kontinenten. Wicksell kommenterade den ekonomiska situationen på följande sätt:

En ny penningaristokrati med anor från augusti 1914 och stundom icke obetingat rena vapensköldar; ett statsverk, överlastat med skulder, trots den obrottsliga neutraliteten; slutligen en demokrati, undernärd och med försämrade affärsställning genom ett krig, som dock icke direkt drabbat oss, och med utsikt att i framtiden få erlægga sin dryga andel av räntan och amorteringen på dessa allmänna och enskilda skulder.¹⁹

Wicksell menade att kriget dränerade landets inkomster och förespråkade ett system med exportavgifter och importpremier. Inkomsterna till de rika belastade ekonomin med en inflation som de själva inte drabbades av, det var de mindre bemedlade som fick betala priset medan varor lämnade landet som kunde ha gjort en större nytta för det allmännas ekonomi. Importpremierna skulle alltså råda bot på den ökande fattigdomen genom att staten med hjälp

¹⁶ Ibid. s. 278

¹⁷ Ibid. s. 279-280, 282-283

¹⁸ Ibid. s. 293

¹⁹ Ibid. s. 321

av överskottet från exportavgifterna kunde subventionera importerade produkter så att befolkningen börda kunde lättas, vilket dessutom skulle ha den fördelen att råvaror för industrin och jordbruket skulle kunna bli billigare. I slutet av kriget förordade han i det närmaste en planeekonomi för att se till att de fattigare eller svagare medlemmarna i staten fick hjälp av de starkare.²⁰

Den dåliga ekonomin som kriget och efterkrigsåren förde med sig, innebar ett digert arbete för Wicksell vilket till slut innebar att han 1920 fick ingå i den expertpanel som skulle utforma den framtida svenska finanspolitiken. Under kriget hade han vänt sig mot de styrande och hade efter hand vunnit gehör för sina åsikter. Men trots dessa framgångar i slutet av sin karriär fick familjen Wicksell det svårt när Knut skulle gå i pension. Med hjälp av några vänner lyckades han få ett extra pensionstillskott från riksdagen som innebar att han skulle kunna leva sina sista år i livet med en tryggad ekonomi, till det kom att han hade fått ekonomisk hjälp av vänner vid uppförandet av en liten villa i Mörby utanför Stockholm. Trots att Wicksell var en nestor inom det nationalekonomiska området, var han inte särskilt kunnig i att sköta sin egen privata ekonomi. Tack vare den pensionen och det faktum att han ända fram till sin död fortsatte att hålla föredrag, arbeta inom utredningar och skriva artiklar kom att innebära att hans ålderdom var den bästa perioden för honom rent privatekonomiskt.²¹

När döden kom, på grund av en magsjuka och påföljande lunginflammation, vid 74 års ålder, skulle de samhälliga konventionerna och den lagstiftning som är kopplad till dessa, spela honom ett grymt spratt. Trots att det var något som han inte önskade, med tanke på sin övertygelse på förnuftet, på det rationella, så fick han ändå en traditionell eller normal religiös jordfästning. Det finns det som tyder att han ansträngde sig för att undvika denna religiösa rit, men att hans fru/livskamrat menade att det skulle vara en ansträngning som skulle bli resultatlös. Jordfästningen ägde rum i Norra kyrkogårdens krematorium. Trots att Wicksell engagerat sig för de liberala krafterna i Sverige, så saknades det representanter för dessa vid hans begravning, utan det var främst röda fanor och standard som följde honom under denna hans sista gudstjänst. I döden var han alltså fjättrad vid de borgerliga konventionerna som han kämpat ett helt liv för att bli och vara befriad från; han hade brutit med kyrkan, ingått ett samvetsäktenskap utan att få det sanktionerat av den religiösa världen, avstått att döpa sina

²⁰ Ibid. s. 322

²¹ Ibid. s. 336-337

barn och barnen hade inte konfirmerat sig, men den kyrkliga begravningsriten kom han inte undan.²²

Wicksell, utilitarismen och nymalthusianismen

Under 1870-talets sista år kom Wicksell i kontakt med nymalthusianismen som till stora delar låg som grund till det ovan nämnda anförandet i februari 1880. Detta ledde till att han blev en pionjär för dessa frågor i Sverige. Denna teori vände på ända på de flesta rådande värderingarna i artonhundratalets Sverige. Synen på födelsekontroll, att medvetet minska befolkningen eller i alla fall hämma dess tillväxt, sågs som i det närmaste som ett landsförräderi och dessutom som något djupt omoraliskt på ett religiöst plan. En stor befolkning sågs nästan som en förutsättning för ett rikt land. Nymalthusianismens teorier vände sig mot den bilden.²³

Utilitarismen lanserades från början av den engelske moralfilosofen Jeremy Bentham. Den innebär att en handling enbart ska bedömas efter vilken nytta som den medför; rätt eller fel bedöms enbart efter de konsekvenser som handlingen medför. Världen är ju full av goda intentioner, och kanske också av onda, men det är enbart utifrån utfallet av handlingen som det finns material att bedöma. I grunden för denna utgångspunkt finns en tro på att människan, i strävan efter att fylla sina egna begär, eftersträvar det som är gott för det, som Bentham kallar, allmänna. Om dessa nyttiga handlingar, för individen och det allmänna, visar sig i en ökad mängd positiva lustkänslor, då handlar alltså en människa rätt. Hur denna handling sedan är utformad, vilken kvalitet som den medför, är helt ointressant. Det finns därmed inga högre eller skönare konster; Strindberg är inte bättre än en författare av en harlekinroman, om det visar sig att författaren till harlekinromanen är den som tillför mest positiva känslor eller andra positiva effekter. Detta innebär att lagarna bör utformas på ett sådant sätt att den främjar handlingar som leder till det allmännas bästa.²⁴

I Wicksells fall var det inte Bentham som var den stora inspirationen, utan en annan britt, nämligen John Stuart Mill som pläderade för en symbios mellan det själviska och det allmänna. Varje individ måste fritt få uttrycka sin åsikt, inte minst för att det i debatten mellan två föreställningar blir uppenbart vilken som är den rätta och som man borde hålla sig till.

²² Ibid. s. 357

²³ Jonung, Lars, *Att uppföstra det svenska folket* (Inledning) Smedjebacken (2001) s. 32-33

²⁴ Nordin, Svante, *Filosofins historia* Lund 2007 s. 472

Utan individualitet så riskerar föreställningar att cementeras, att sluta ifrågasättas och därmed försvinner grundförutsättningen för att kunna komma fram till en sanning. Denna individuella frihet är utgångspunkten, men behöver kombineras med den nytta som en handling har för det allmänna. Friheten begränsas av de konsekvenser som den individuella friheten för med sig. I tillägg för Mill in något som inte fanns hos Bentham, nämligen, en kvalitativ dimension på lustupplevelsen. Strindberg blir i ett sådant fall den som ger störst värde i jämförelse med harlekinförfattaren eftersom hans skrifter innebär ett intellektuellt fostrande som kanske inte går att finna i en harlekinroman oavsett hur mycket glädje som den ger sina läsare.²⁵

Detta förhållningssätt innebär att det finns något högre än lusten som avgör vad som är det goda. Hos Wicksell innebar det att den kvalitativa aspekten påverkar hans syn på den ovan presenterade nymalthusianismen. Om det viktiga för en individ är att uppnå den högsta möjliga kvaliteten i livet, så blir inte många barn något att eftersträva, utan snarare att riktigt uppfostra och skapa en god relation till några få. På ett sådant sätt ökar livskvaliteten både när det handlar om föräldern och när det gäller dennes avkomma. På samma sätt finns det enligt Wicksell ett förhållande mellan befolkning och försörjningsmöjligheter; det som bör eftersträvas är en sådan nivå där kvaliteten och välståndet ökar bland befolkningen.²⁶ Som han själv skriver i ett brev som inte publicerades under hans livstid:

Mitt bidrag till befolkningslära består egentligen i, att jag kraftigare än andra nationalekonomer betonat den i grunden självklara satsen, att det på varje teknisk ståndpunkt måste finnas ett optimum för befolkningstäthet i varje särskilt land, varjämte jag med angivande skäl har uttalat den meningen, att detta optimum för närvarande, i vårt liksom i de flesta länder, är betydligt överskridet, så att vägen till nationellt välstånd i nuvarande stund skulle ligga, icke i en ytterligare ökning utan i en radikal, under flera årtionden fortsatt minskning av folkmängden.²⁷

Denna tilltro till att en befolkningsminskning skulle leda till ett större välstånd ledde till att Wicksell propagerade, inte bara för preventivmedel, vilket var illa nog, utan dessutom, på grund av den omoral han menade att det innebar att skaffa fler barn än man förmådde försörja, för att aborter skulle legaliseras. Han menade att det var bättre att fördriva ett foster än att låta ett framfött barn svälta ihjäl. Wicksell menar att i ett land där barn föds av föräldrar som inte kan försörja dessa, så faller ansvaret för dessa barns välmående, inte längre på föräldrarna, utan på samhället i stort. Det finns även ett ansvar för läkarkåren, eftersom denna äger en kunskap om barnafödandets konsekvenser, att bidra med en ökad kunskap om de åtgärder

²⁵ Ibid. s. 477

²⁶ Jonung, Lars, *Att uppfostra det svenska folket* (Inledning) Smedjebacken (2001) s. 32-33

²⁷ Ibid. s. 232

som man kan använda sig av för att hindra oönskade graviditeter eller bistå denna kunskap till att avbryta dessa. Det finns enligt Wicksell ett ansvar hos de som äger kunskap att förmedla den vidare så att befolkningen kan ta till sig den och därmed förändra sina vanor så att det onda, i en alltför stor befolkning, kan undvikas. Endast via denna kunskapsförmedling kan man ta itu med andra problem som sexualiteten för med sig. Prostitution och könssjukdomar ser Wicksell som en följd av att unga människor inte har råd att gifta sig, just på grund av den, inte uppenbara risken utan självklara följderna, att äktenskap innebär barnafödande och de därmed följande konsekvenserna.²⁸

Wicksell vill hävda att den kristna etikens kärleksbud snarare främjar än förbjuder preventivmedel. Han tycker att samhället bör se preventivmedel som ett verktyg där man kan bli av med alla de negativa sidoeffekter som sexualiteten för med sig, d.v.s. prostitution, könsjukdomar och en ohämdad befolkningsökning. Att kunna ersätta dessa med familjeförhållanden där man och kvinna kan gifta sig i unga år men vänta med att skaffa barn tills de äger de resurser som detta ansvar kräver borde ju vara att föredra. Hans positiva syn på preventivmedel, men även på abort, bör nog ses utifrån hans syn på kvinnans situation och det behov av frigörelse som han ansåg behövdes i detta fall. Wicksell menar att moralen och lagstiftningen skulle formera sig annorlunda om det vore så att kvinnor hade mer att säga till om i samhället. Det var ju trots allt de som födde fram dessa barn under svåra umbäranden och med risk för det egna livet. I vissa fall föddes dessa barn fram till en för tidig död i sjukdom som berodde på undernäring.

Kvinnans frigörelse kom att bli den tredje stora käpphästen i Wicksells liv tillsammans med befolkningsbegränsningen och nyttan. Till exempel arbetade han för kvinnlig rösträtt, en jämställd äktenskapslagstiftning, mot diskrimineringen av ogifta mödrar och dess avkomma och för ekonomiska resurser till kvinnor som på grund av massutvandringen av män skapat ett kvinnoöverskott, så att även dessa kunde flytta till länder med en procentuellt större manlig befolkning. Målet som Wicksell eftersträvar är att moderskapet inte ska vara hela kvinnans livsuppgift utan att den snarare enbart ska begränsas till en kortare period och att hon under resten av sitt liv kan delta i yrkeslivet vid sidan av sin man.²⁹

²⁸ Ibid. s. 34-35

²⁹ Ibid. s. 36

3. ANALYS

Synen på arv och gåvor

Arv och gåvor hör till en kategori av inkomster där det inte handlar om att eget arbete spelar in i förvärvandet av dem. En klassisk liberal tanke, en principiell ståndpunkt hämtad från den engelske 1600-tals filosofen John Locke, är ju att en människa har rätt till vad det egna arbetet ger gällande inkomst eller avkastning. En sådan utgångspunkt kan ju verka diskvalificerande för en människas rätt gällande arv eller gåva. Wicksell ställer denna tanke mot den praxis som gäller i de flesta länder, där arvsrätten gäller näst intill fullt ut, om man bortser från de offentliga avgifter som ska täcka de kostnader som staten har vid själva överförandet av ett dödsbos tillgångar till arvingen.³⁰

Wicksell konstaterar att det finns två etiska utgångspunkter för beskattning av arv som kan komma i fråga om det är så att man anser att arvsrätten verkligen är en rättighet som tillkommer arvingen. Den första är att arvingen får avdela en del av arvet till en avgift som ska täcka statens kostnader i samband med själva överföringen av arvet till arvingen. Det är som jag redan nämnt den praxis som Wicksell menar är och har varit den dominerande i de västeuropeiska samhällena. Men han noterar samtidigt att det under den senare halvan av artonhundratalet i flera av dessa länder skett en utveckling i en annan riktning. Denna nya inriktning innebär att dessa stater i en större utsträckning börjat ta ut högre belopp som inte kan motiveras av de kostnader som domstolarna har när det gäller handläggandet av arvet. Det har enligt Wicksell skett en förskjutning från fasta avgifter till att arv beskattas efter en procentsats. Detta innebär en rejäl ökning av dessa länders totala beskattningsunderlag då procentsatsen i vissa av Europas stater uppgick till närmare 20 % av arvet:

Denna skatteform förekommer numera i nästan alla länders lagstiftning, och i vissa länder, särdeles i England och Frankrike, samt Nederländerna och Belgien, lämnar den en högst afsevärd del av statens (och kommunernas) inkomster.³¹

Om man ser denna skatt som en avgift för statens kostnader så kan dessa inte enbart vara kopplade till själva överföringen av arvet, utan får ses som en kostnad som kopplas till det system, den tanke, att staten står som garant för att arvingen får tillgång till sitt arv. Med andra ord anser staten sig ha en rätt att ta ut en skatt på grund av dess prestationer gentemot individen som inte direkt är kopplad till hanteringen av arvet. Detta innebär, enligt Wicksell,

³⁰ Wicksell, Knut, "Om arfsskatten" *Ekonomisk tidskrift* Årgång 3 (1901) s. 77
³¹ Ibid. s. 76

att den därmed skulle bygga på samma grundprincip som beskattningen av förvärvsinkomster. Men om nu staten tar sig rätten att ta ut en avgift för dess kostnader i samband med överföringen av arv från en individ till en annan, så borde den, menar Wicksell, ligga i nivå med de faktiska kostnaderna:

Är arfsskatten blott ett gebyr, så bör den ju, åtminstone om begreppet gebyr tages i ordets strängare mening, hvartill vi strax ska återkomma, icke utmätas högre än så, att staten får full ersättning för sitt besvär att öfverflytta arv i allmänhet och det ifrågavarande arvet i synnerhet.³²

Att arvsskatten inte är en avgift i de flesta länders skattelagstiftning står klart när man tar hänsyn till att det i flera av dessa länder, utöver den procentuella skatten, dessutom avgår faktiska kostnader för domstolsprövning etc. Om det handlade om en avgift skulle alltså denna avgift tas ut flera gånger om. Så om arvsskatten inte är ett gebyr, eller med ett vanligare mer modernt uttryck, en avgift, kan det endast handla om två andra alternativ; antingen är då skatten en kontribution eller en konfiskation. Wicksell ställer sig frågan hur dessa alternativ ska kunna legitimeras och hur man i så fall ska hantera de ökade skattemedel som en procentuell skatt skulle föra med sig. Han konstaterar att det i båda fallen finns starka skäl för att kunna legitimera ett skatteuttag samtidigt som han menar att det finns skäl som talar emot ett sådant skatteuttag, i alla fall med hänsyn till den då rådande skattelagstiftningen.³³

Foucault konstaterar i sin föredragsserie om biopolitikens födelse att frågan om statens legitimitet till slut når fram till en lösning där staten helt enkelt anses vara delägare i all ekonomi som finns inom ett lands gränser, först därefter lämnas spelrummet fritt för de enskilda individerna. Detta är ett kraftigt begränsande av liberalismen som begränsas ytterligare av att staten sätter sig i en position där den styr över produktionen och räntesatser. Detta leder till att staten får den perfekta kunskapen om de ekonomiska förutsättningarna. I ett sådant läge kan staten låta de ekonomiska krafterna löpa fritt eftersom den ändå äger tillräcklig kunskap för att kunna avgöra vad som sker och vad som borde ske i ekonomin. Statens uppgift blir därmed att se till att det uppstår en perfekt korrespondens mellan statsmaktens kunskap och individernas frihet. I denna korrespondens mellan den kunskap som individen behöver och staten äger uppstår grunden för ett legitimt skatteuttag.³⁴ Wicksell verkar söka efter en sådan punkt där det blir tydligt att staten har denna legitimitet.

³² Ibid. s. 77, 79

³³ Ibid. s. 78

³⁴ Foucault, Michel, *The birth of biopolitics* New York (2010) s. 284-285

De båda skälen till skatteuttag av arv, kontribution och konfiskation, har en etisk sida eftersom resurserna ska användas för det allmännas bästa. Staten kan med dessa resurser bidra individen med prestationer som individen själv är i behov av samtidigt som individen betalar för dessa tjänster genom skatten. Individen eller arvingen betalar med andra ord för att få skydd av staten så att han ska kunna tillskansa sig sitt arv. Denna ekonomiska och för arvtagaren nödvändiga tysta överenskommelse skulle alltså kunna legitimera att staten, eller samhället, har en arvsrätt i det att individen inte ses som en ägare till sitt gods och guld, utan snarare som en nyttjanderättsinnehavare. Staten legitimerar alltså sin rätt att ta ut avgifter och skatter från arvtagaren enbart baserat på statens makt. En arvskatt hämtar sin enda legitimitet i det faktum att staten har sanktionerat den. Varje etisk konstruktion utifrån gällande skatteregler, menar Wicksell, skulle falla tillbaka på den starkes rätt; i det här fallet statens, som samtidigt är garanten för att äganderätten och arvsrätten kan bestå. Men Wicksell hävdar att det behöver finnas skäl som sträcker sig utanför, bortom den starkes rätt och det faktum att staten är en garant för att arvtagarens rätt ska respekteras i samhället:

Å andra sidan får man icke taga saken allt för cavalièrement och i stället för all bevisföring endast åberopa sig på statens överhöghet, samt af det obestridliga faktum, att det genom statens medverkan och under dess skydd, som en succession öfver huvud taget kommer till stånd, draga den något förhastade slutsatsen, att staten alltså är berättigad att efter eget gottfinnande begränsa eller inskränka en rätt, som icke existerar utan genom staten.³⁵

Det krävs, poängterar Wicksell, att man även tar hänsyn till nyttans eller ändamålsenlighetens princip i bedömningen om en beskattning är i enlighet med det allmännas bästa. En etisk, mer rättvis skatt, kan i vissa fall visa sig uppnå det motsatta resultatet. Om den försämrar det allmännas ekonomi genom att den som skatt inte fungerar på ett produktivt sätt, antingen som enskild skatt eller i förhållande till andra former beskattningar så bör den inte tas ut. Att något skulle vara mer eller mindre rättvist verkar inte vara något som rör Wicksell. Dessutom kan en statlig arvsrätt innebära problem för statens budgetering då intäkterna från arv kan skilja sig markant från år till år. Detta innebär att det kan skapas ett överflöd det ena året och, om staten anpassat sig efter ett högre inkomstläge, ett kraftigt underskott det följande året. Även om målet är ett allmänt välstånd så är det inte säkert att detta allmänna välstånd uppnås med hjälp av en fördelning av kapital. Att splittra kapital kan innebära att det totala värdet av kapitalet i längden devalveras:

Och man må ingalunda hänge sig åt förhoppningen, att ny kapitalbildning här i hvarje fall skulle ersätta luckorna, så mycket mindre, som rikliga statsinkomster ha en omisskännelig tendens att förleda till en

³⁵

Wicksell, Knut, "Om arfsskatten" *Ekonomisk tidskrift* Årgång 3 (1901) s. 81-82

slösaktig, mer eller mindre improduktiv statshushållning, hvadan möjligheten att med arfsskatten tillhjälp efterskänka andra skatter nog i allmänhet förblir obegagnad.³⁶

Att splittra en förmögenhet kan i vissa fall innebära en total devalvering av värdet av de olika enheterna av den tidigare sammansatta förmögenheten. Men det verkar inte vara det, i första hand, som är Wicksell främsta oro. En arvskatt, om den används direkt in i den statliga verksamheten, kan leda till att den totala ekonomin kommer i obalans samt att ett vidlyftigt förlösande av dessa skattemedel kraftigt devalverar värdet av det beskattade. Syftet med en skatt, med alla skatteuttag, måste vara att de skapar någon form av tillväxt, att den ger någon form av värdeökning för det allmänna. Med ett felaktigt hanterande av skattemedel kan det i ett sådant fall vara bättre att inte utkräva någon skatt över huvud taget.

Att det finns etiska skäl till skatten faller därmed enligt Wicksell. En arvinge har ju inte med sitt eget arbete förtjänat det som han eller hon ärver, men med en dåligt skött förvaltning av dessa skattemedel kan det vara att föredra att individen behåller så mycket av arvet som möjligt. Detta ger andra möjligheter till beskattning, t.ex. via en årlig förmögenhetsskatt eller, något som Wicksell kanske hellre föredragit, en vinstskatt. Det är med andra ord det allmännas nytta som avgör formen av beskattning och det innebär i sin tur, att frågan om arvet ska beskattas eller inte beror på hur det ärvda kapitalets värde påverkas utifrån ett nationalekonomiskt perspektiv.³⁷ Att det skulle finnas något etiskt förhållningssätt i fråga om arv och arvsrätt är inget som Wicksell verkar tycka ens är intressant att dryfta, det viktiga är hur och till vilken nytta som dessa medel används:

Med en oundviklig konsekvens härav är tvivelsutan, att arvsskattens avkastning icke av det allmänna bör konsumeras för dess löpande utgifter utan fonderas för att bevara sin förmögenhetskaraktär, en fordran, som visserligen inom skattelagstiftningen ännu blott framställts såsom ett önskemål, men som torde komma att framtinga sig själv, i den mån arvsskatten ytterligare utvidgas, vilket näppeligen kan vara mer än en tidsfråga.³⁸

Som en följd av risken med att dela upp kapitalet i för många delar ser Wicksell ett hot i en alltför hög skattesats när det gäller arv. En sådan skattesats skulle kunna urholka arvegodset så att arvingarna i värsta fall i en snar framtid skulle stå utan arv och att staten därmed helt skulle övertagit egendomarna. Detta skulle leda till att arvsskatten skulle få en rent kapitalhämmande eller till och med kapitalförödande funktion, om staten använder dessa

³⁶ Ibid. s. 83-84, 86

³⁷ Ibid. s. 84-86

³⁸ Wicksell, Knut, "Inkomstbegreppet i skattehänseende" *Ekonomisk tidskrift* Årgång 24, häfte 9/10 (1922) s. 135

medel i den löpande driften. Fonderingen är alltså lösningen på ett sådant problem. Staten går in som en aktiv förvaltare i stället för att vara en förbrukare av detta kapital, där avkastningen av kapitalet, alltså inte själva kapitalet, ska kunna användas för de löpande utgifterna. Denna idé har vissa likheter med nationalekonomen Rudolf Meidners löntagarfonder. I ett sådant fall blir det allmänna en vinnare genom en arvsskatt. Wicksell menar att en ytterligare fördel med en dylik användning av arvsskatten skulle vara att den avlidne kapitalägaren under sin livstid skulle kunna uppfatta sig själv som donator för samhällsbygget snarare än att vara en beskattad individ. I ett sådant scenario, där den största möjliga nytta tillkommer det allmänna, och där det finns en fungerande hantering av själva kapitalet, är Wicksell positiv till en arvsbeskattning. Att individen i fråga skulle vara mer intresserad av att samla på sig eget kapital utan hänsyn till det allmänna eller till samhällbygget verkar inte föresväva honom.³⁹

Till skillnad från Meidners löntagarfonder, kapitalbildande fonder, som uttryckligen är till för att uppnå löntagarmakt över företagen. Dess utgångspunkt är alltså någon form av rättvisaspekt medan Wicksells ståndpunkt helt utgår utifrån nyttan. Frågan verkar inte vara kopplad till etik eller politisk ideologi utan endast till vilken ekonomisk form som ger högst avkastning och därmed ger de största medlen för det allmänna. Att som Meidner förespråka en ekonomisk reform enbart med syftet att omfördela och utjämna förmögenhetsstrukturerna är förmodligen inget som Wicksell skulle yrka för. Den eftersträlvade delaktigheten i företagets ledning och vinster är ointressant så länge det inte medför ökade resurser till det allmänna. Utan dessa ökade resurser så innebär det ju enbart att de som har en god finansiell ställning förlorar denna samtidigt som de som har en dålig finansiell ställning inte nämnvärt förbättrar den egna ekonomiska situationen. En sådan ekonomisk reform innebär motsatsen till vad Wicksell eftersträvar. En kaka får inte delas i för små delar utan måste fås att bli större, eller kanske mer riktigt, så måste det bli fler kakor för att nyttan av en ekonomisk reform ska vara verksam.⁴⁰

Staten har alltså ett ansvar för att en sådan ekonomisk utveckling ska ske. Enligt Foucault så är det kopplat till att strävan efter största möjliga nytta för samhället i sig är en statsvetenskaplig teknologi. Staten erhåller en funktion kopplad till denna nytta och begränsas endast på grund av brist på kunskap. Synen på statens och lagens roll ändras till att behandla den sfär som finns mellan det allmänna och det individuella. Individen äger endast frihet i förhållande till det som staten inte hanterar, det som staten inte äger kunskap om. Om staten

³⁹ Wicksell, Knut, "Om arfsskatten" *Ekonomisk tidskrift* Årgång 3 (1901) s. 87
⁴⁰ Meidner, Rudolf, *Löntagarfonder* Nacka (1975) s. 20-21

då får en uppgift att se till att kakan blir större eller fler, innebär det att individens frihet kommer att begränsas. Denna begränsning staten har är kopplad till de rättigheter som individer har inom samhället, och eftersom alla individer i ett modernt samhälle ska ha samma rättigheter, betyder det att staten får en roll att hantera det utrymme som finns mellan alla individer; med andra ord det vi kallar samhälle.⁴¹

Något som Wicksell menar talar för en arvskatt, är den förändring av de ekonomiska förhållandena som skedde under artonhundratalet, då en förändring av hur rikedom såg ut innebar ökade möjligheter till beskattning av arv. Under denna tid minskade den fasta egendomens betydelse för ekonomin medan den lösa egendomens betydelse ökade, vilket innebar att många enskilda individers förmögenheter växte till rekordstorlekar. Till exempel så erhöll den svenska staten 1, 8 miljoner kronor från Nobels dödsbo, vilket var hälften av vad som staten fick in via arvsskatt under det året (1896). Samtidigt, konstaterar Wicksell, finns det skäl för en återhållsam beskattning då det kan finnas situationer där arvingen inte har försörjningsmöjligheter, antingen på grund av oförmåga eller på grund av ålder. En arvinge som ännu inte har gått färdigt sin skolgång borde ha rätt att använda sitt arv i så stor utsträckning som möjligt, så att han kan slutföra sina studier, något han, i den situation att hans föräldrar fortsatt var i livet, skulle haft möjlighet att avklara. En sådan lösning är enligt Wicksell den nyttigaste eftersom det innebär att staten inte behöver ta ansvar för den minderårige arvingen utan han får möjlighet att själv klara sitt uppehälle.⁴²

Wicksell visar upp en pragmatisk sida; det är tillväxten som är det viktiga, en tillväxt som kommer gynna det allmänna medan den enskilde individens frihet bibehålls i en så stor utsträckning som det är möjligt. Att en individ tvingas avsluta sina studier leder till en minskad tillväxt både för den enskilde och för det allmänna oavsett för hur pengarna annars skulle komma att användas. Risken finns att det med en för sträng arvsskatt skulle innebära att viljan till kapitalackumulering minskar bland befolkningen vilket i sin tur skulle leda till en minskad tillväxt. Ett för hårt skattetryck kan alltså leda till ett motsatt resultat än det önskade. Fokus måste ligga på att finna en nivå för arvskatt och genom den erhålla medel för att hantera de sociala frågor som måste ligga på statens ansvar; önskvärt är det att medlen erhålls genom avkastning från fast egendom som skog eller tomtmark; från egendom som kan ge en kontinuerlig avkastning. En sådan lösning finner Wicksell vara den enklaste och mest rättvisa

⁴¹ Foucault, Michel, *The birth of biopolitics* New York (2010) s. 43-45

⁴² Wicksell, Knut, "Om arfsskatten" *Ekonomisk tidskrift* Årgång 3 (1901) s. 87, 84

för att en beskattning av, och för nyttjandet av avkastningen från, arv ska fungera på ett önskvärt sätt:

Förslagen till dess partiella eller totala lösning äro många, men näppeligen finnes något, som i enkelhet, billighet, och påtaglig rättvisa kan mäta sig med just det här omnämnda, hvilket ju för öfrigt alls icke utestänger, utan tvärt om kan stå som ett stödjande komplement till andra åtgärder i samma syfte.⁴³

Wicksell är alltså positiv till en vist reglerad beskattning av arv. Men denna reglering måste utformas på ett sätt som ger högsta möjliga avkastning; att uppnå en balans mellan människors vilja att öka sitt kapital i kombination med största möjliga samhällsnytta. En fråga som då infinner sig är var den punkten befinner sig där denna balans uppstår. Att få ut största möjliga avkastning som kan gå till samhällsnyttan i kombination att individen ska kunna få behålla så mycket av sitt arv är väl de flesta partier eniga om än i dag; även om stor oenighet råder om vart denna punkt skulle befinna sig, allt från ingen arvsskatt ända upp till 30 %. För Wicksell verkar det inte finnas någon idealisk, rättvis eller rättmätig nivå på skattesatsen. Det är snarare återigen frågan om en punkt som är svårdefinierbar och en punkt som ständigt förändras efter hand beroende på vilka omständigheter som finns i samhället gällande skatten och skattesatsen.

Arvsskatten ställer däremot andra frågor ur rättvisehänseende som Wicksell hellre tar upp. Ska ett minderårigt barn till den avlidne beskattas på samma nivå som en kusin eller farbror. Enligt Wicksell finns det en rad olika rättviseparametrar att ta hänsyn till. Runt förra sekelskiftet fanns det i Sverige, likt de flesta andra europeiska länder, skatter gällande arv som ökade i nivå ju mer avlägset arvingen var släkt med den avlidne. Här påpekar Wicksell något som han i rättvisesynpunkt tycker är fel med den rådande lagstiftningen; det att ett oäkta barn behandlas annorlunda än s.k. äkta i skattehänseende gällande arv. En förälder som önskar behandla alla sina barn på ett rättvist sätt oavsett om de är äkta eller oäkta blir därför tvungna att skatteplanera. Genom att i stället ge arvet som gåva till det oäkta barnet kommer ”arvingen” undan med att betala en betydligt lägre skatt än vad som skulle varit fallet om han fick ut gåvan som arv. Vid den tid som Wicksell skriver detta är skillnaden så stor som 0,6 % för gåvan till hela 6 % av arvet för oäkta barn.⁴⁴

En förälder tjänar alltså på att ge sina oäkta barn en gåva i stället för ett arv; för de äkta barnen är skillnaden inte så stor medan för de oäkta, som vi sett ovan, är den betydande. Men skillnaden mellan arvets skattsats och gåvornas är något som Wicksell ser som ett problem.

⁴³ Ibid. s. 88

⁴⁴ Ibid. s. 114

Han menar att man genom att skatteplanera kan undslippa en rättvis beskattning på arv genom att i stället överföra det som gåva; en sådan konstruktion gör i det närmaste arvsskatten verkningslös. Gåvor och arv borde därför ur rättvisesynpunkt behandlas på samma sätt, beskattas likvärdigt och innehålla samma skattesatser. Det enda undantaget borde enligt Wicksell bero av arvingens eller mottagaren av gåvans förmåga till försörjning. Målet med att inte särställa gåvoskatten är att arvsskatten i praktiken ska kunna nå upp till en sådan nivå att den skulle kunna komma att inbringa 4 till 5 gånger så mycket som tidigare och därmed spela en viktig roll för ett rättvisare samhälle.⁴⁵ Det är inte frågan om att sänka skattesatsen till gåvoskattens nivå utan Wicksell verkar önska att skattetrycket trots allt totalt sett bör öka i landet för att med dessa medel kunna genomföra en rättmätigare fördelning av samhällets resurser.

Så långt om Wicksells tankar angående arvsskatten i dess dåvarande utformning. För att uppnå en rättvisare beskattning, och därmed ett rättvisare samhälle, krävs det enligt Wicksell ett bättre kontrollsystem. Dels för att garantera att ingen kringgår själva beskattningen samt att kunna konstatera att själva indrivningen av skatten fungerar som det är tänkt. Det krävs kompetens i avgörandet av hur mycket ett dödsbo är värt. Enligt Wicksell förekommer det att dödsbon värderas felaktigt med avsikt att därmed undkomma en riktig beskattning. Han för här fram ett införande av en självdeklaration för att genom den utvidga kontrollmöjligheten över individen. Detta skulle alltså ske på bekostnad av den personliga integriteten men skulle likväl vara en vinst eftersom den på ett effektivare sätt skulle kunna garantera en rättvis beskattning. En självdeklaration är inte bara nödvändig för en verksam skattekontroll utan i det närmaste en förutsättning för ett rättvist skatteuttag:

Hvilka skäl man än må kunna anföra mot självdeklarationen, så väga de fjäderlätt mot den axiomatiska sanningen, att jämlikhet och rättvisa är beskattningens högsta princip, och att förverkligandet af dessa grundsatser faktiskt visat sig omöjligt utan tillhjälp av nämnda kontrollmedel.⁴⁶

I Foucaults artikel *Politisk individteknologi* tar han upp behovet som staten har av att kontrollera befolkningen på ett individuellt plan. Han menar att det av staten införs maktteknologier i syfte att göra den enskilda individen till en viktig aspekt för staten. Foucault kopplar denna utveckling till ordet polis som han menar är kopplad till statens förmåga att styra en befolkning av nyttiga individer. En av de uppgifter som hör till den ursprungliga betydelsen av polis är kopplad till statens behov av att kontrollera den ekonomiska aspekten

⁴⁵ Ibid. s. 117

⁴⁶ Ibid. s. 117-118

av samhället. Staten har ett intresse av att fostra samhällets innevånare så att de kan bli nyttiga, men i detta fall, en självdeklaration så handlar det om att forma individen till ett villigt redskap för staten. Här snuddar vi vid en annan av Foucaults teorier, nämligen den om självteknologier, som i Foucaults artikel handlar om sexuella förbud och bekännelser. Men i en modern ekonomi som Wicksell förespråkar har han en tanke om att en ekonomisk bekännelse ska kunna spela en viktig roll i formerandet av ett praktiskt och rättvist skatteuttag.⁴⁷ Denna ökade statliga påverkan över individen på bekostnad av dennes frihet verkar vara något som Wicksell ser som en nödvändighet i en strävan efter att uppnå ett rättmätigare samhälle.

En självdeklaration är inte kopplad direkt till det förbjudna, som en bekännelse av sexualitet i den kristna kyrkan, utan snarare kopplad till en kunskap om sin ekonomiska situation, en kunskap om sig själv. Medan en bikt innebär att individen får eller skaffar sig kunskap om sin egna sexuella felsteg, så innebär på samma sätt en ekonomisk självdeklaration ett kunskapsinhämtande och en möjlighet till fostran fast nu i ett ekonomiskt perspektiv. En ökad kunskap om individens inkomster leder till större möjligheter för staten att beskatta rättvist samtidigt som individen själv i sin tur får en kunskap om sin egen ekonomi och därmed ett verktyg för hur han ska lyckas att förändra sin livssituation. En självdeklaration kräver att individen av egen vilja utvidgar sin kontroll över den egna ekonomin för att på så sätt effektivisera statens inbringande av skattmedel. Bikten handlar om lydnaden till Gud medan en självdeklaration i stället handlar om lydnaden mot staten eller samhället som samtidigt levererar något tillbaka till individen, men båda kräver en egen vilja till att bekänna:

Detta självförsakelse-tema är mycket viktigt. Genom hela kristendomen finns det en växelverkan mellan blottandet av självet och försakandet av självet, dramatiskt gestaltat eller uttryckt i ord. Efter att ha studerat dessa båda tekniker är min hypotes att det är den senare, verbaliseringen, som så småningom blir den viktigaste. Från 1700-talet och fram till i dag har de så kallade humanvetenskaperna överfört verbaliseringsteknikerna till nya kontexter i syfte att använda dem utan självförsakelse och i stället, bokstavligen talat, skapa ett nytt själv. Att använda dessa tekniker utan att ge upp sig själv innebär en avgörande förändring.⁴⁸

För att beskattningen ska uppnå den rättvisa som Wicksell eftersträvar krävs även att själva inbetalningen av skattmedel utformas så att den blir så enkel som möjligt för individen att genomföra. Ett krångligt eller kostsamt förfarande vid själva inbetalandet av skatten kommer

⁴⁷ Foucault, Michel, "Självteknologier" *Diskursernas kamp* Stockholm 2008. s. 261, 300-301

⁴⁸ Foucault, Michel, "Regementalitet" *Diskursernas kamp* Stockholm 2008 s. 183

Foucault, Michel, "Politisk individteknologi" *Diskursernas kamp* Stockholm 2008 s. 294,

Foucault, Michel, "Självteknologier" *Diskursernas kamp* Stockholm 2008. s. 291

att påverka betalningsviljan och synen på dess legitimitet. Wicksell förespråkar inte bara en förenkling av skatteinbetalningen utan även för ett underlättande av själva betalandet av skatten. Han påpekar att det kan finnas svårigheter för en arvtagare av fast egendom att införskaffa kapital motsvarande värdet av skattesatsen, därför föreslår han att skatten ska kunna utbetalas i delsummer under ett flertal år i stället för vid ett tillfälle. Denna vilja att förenkla för arvtagaren får väl ses som ett resultat av Wicksells ovilja att splittra på fast kapital; som tidigare nämnts menar han att ett sådant förfarande skulle komma att devalvera det samlade värdet av arvet, i alla fall när det gäller fast egendom. Här tar Wicksell inte upp aspekter om andra typer av egendom som befinner sig mellan den klassiska jordbruksegendomen och det rent lösa kapitalet. Aktiebolag har redan någon form av uppdelning av sig som inte påverkar själva resultatet, det är ju möjligt att avyttra en del aktier utan att det nämnvärt påverkar aktievärdet; en jordbruksfastighet som delas upp i mindre delar, avyttras för att betala arvsskatten förlorar mer i värde än vad en mindre del av ett gemensamt ägande i ett aktiebolag innebär.

Det som innebär ett problem är hur man i så fall ska utforma en beskattningsregel som är rättvis mellan aktiebolag, enskilda bolag med gott om rörligt kapital och den typ av verksamhet där kapitalet ligger fast i själva egendomen och därmed försvårar ett skatteuttag. Wicksell verkar här bortse från det som annars är en av hans käpphästar, att skatteuttaget ska vara rättmätigt utformat. I stället eftersträvar han en symbios mellan det rättvisa, tillväxten och det praktiska förfarandet i fråga om skatter, med andra ord så innebär det att det rättvisa eller rättmätiga helt underställs nyttan som beskattningen har i samhället. Som följd av denna åsikt om den praktiska aspekten förespråkar han att den gamla skatten som fanns på morgongåva skulle upphöra på grund av att denna skatt varken ger någon nämnvärd inkomst på grund av det faktum att den inte särskilt ofta betalas in och att gåvan borde beskattas på samma sätt som arv eller andra gåvor mellan makar.⁴⁹

Beskattning av inkomster och förmögenhet

Ett samhälle är ju tvingat att utkräva skatt av dess befolkning för att kunna bekosta dem åtaganden som det har inför sina innevånare. Detta kan ske enligt olika typer av skattekonstruktioner; dels genom direkta skatter på inkomster, såsom kapitalränta, jordränta

⁴⁹

Wicksell, Knut, "Om arfsskatten" *Ekonomisk tidskrift* Årgång 3 (1901) s. 118-119

eller arbetslön, och som skatt på förmögenhet eller så kan beskattning ske via indirekta skatter såsom moms/skatt eller tullar på konsumtionsvaror. Dessa skatter kan slå orättvist genom att alla varor eller individer inte beläggs med samma skattesats; eller på en nivå som ligger i paritet till det som individen får ut av staten genom sina betalda skatter. Här konstaterar Wicksell att mycket av inbetalningen av skatt är kopplat till den känsla som den medför; det är skillnad på hur en direkt och en indirekt skatt upplevs. Den synliga skatten, d.v.s. den direkta, upplevs av befolkningen som mer kännbar och därmed som mer orättvis, medan den indirekta skatten är dold inne i det totala priset för en eftertraktad eller väl behövd vara och upplevs därmed inte som orättvis. Skatternas syfte måste vara att tillfredsställa samhällets medlemmars behov och ytterst leda till att samhället i stort ökat sitt välstånd och därmed sin totala levnadsstandard.⁵⁰

Om målet för staten är att så många individer som möjligt ska behålla eller öka sin levnadsstandard så innebär det att skattesystemet måste vara utformat på ett sådant sätt att det underlättar kapitalbildning. Om skatterna på inkomster är så betungande att de tvingar individen att antingen utnyttja redan ihopsamlat kapital eller att underlåta att samla ett sådant kapital har skattesatsen alltså motverkat det, som enligt Wicksell, bör vara statens syfte. Statens misslyckande kan då bero av två orsaker; antingen att ha en rimlig skattesats eller så beror själva misslyckandet i att staten inte förmått att producera de tjänster som dess medlemmar behöver. Resultatet blir i alla fall detsamma: att individernas levnadsstandard sjunker i stället för att behålla status quo eller än hellre öka.⁵¹

För Wicksell innebär samhället något som ligger bortom den fyrkantiga nationalism som då var den dominerande uppfattningen både i Sverige och i övriga Europa. Staten har ett ansvar som sträcker sig bortom nationsgränser och behöver därmed föra en nationalekonomisk politik som inte begränsar handeln och därmed slår orättvist mot andra arbetare i andra länder:

Att målet för den ekonomiska verksamheten måste vara det största möjliga samhälleliga välstånd, individuellt och kollektivt, därom äro väl alla ense; men hvad menas här med samhälle? Skola alla samhällets individer räknas med, och hvar och en för lika mycket som den andra, eller skall ett öfvervägande, kanske uteslutande intresse tillerkännas vissa familjer, klasser, raser, språkgrupper eller konfessioner? Skall samhällsbegreppet få sträcka sig utöfver de mer eller mindre geografiska

⁵⁰ Wicksell, Knut, "Inkomstbegreppet i skattehänseende" *Ekonomisk tidskrift* Årgång 14, häfte 12 (1912) s. 128-129

⁵¹ *Ibid.* s. 129

statsgränserna, eller är en nationell fördel, vunnen på en annan nations bekostnad och kanske med dess förintande som följd, fortfarande att betrakta som samhällsvinst?⁵²

Bland annat går han till hårt angrepp mot skyddstullar, oavsett orsak, därför att dessa tullar förhindrar de med minst medel att kunna köpa varor till en rimlig kostnad. Genom att använda sig av skyddstullar kan man blåsa upp priset på inhemska varor för den egna befolkningen, minska handeln med utlandet, påverka reallönebildningen i det egna landet och i utlandet. En lägre lön behöver inte betyda en sänkt levnadsstandard om det hänger samman med att löntagaren får tillgång till billigare varor. I ett sådant fall kan det som Wicksell eftersträvar, en kapitalbildning ske, trots en sämre lönebildning. Wicksell konstaterar att en tull försämrar villkoren både för de inhemska arbetarna såväl som för de i utlandet. Wicksell ser det som ekonomi att försvara även utländska arbetares villkor.⁵³ Billiga varor eftersöks oftare av de som har de sämsta förutsättningarna i samhället, vilket betyder att skatter på nödvändiga importerade varor slår extra hårt mot dessa medborgare.

Målet för staten är, trots det, i första hand de egna medborgarna. Varje individ ska uppnå en så hög levnadsstandard som möjligt, vilket innebär att de som lever under den lägsta, av staten tillåtna levnadsstandarden, bör, något som redan skedde på Wicksells tid, slippa att betala inkomstskatt. Detta bör inte ses som ett rättvisekrav, att arbetaren får något som rättmätigt är deras, utan snarare ur det perspektiv att det ur nationalekonomiskt hänseende överensstämmer med samhällsekonomins själva väsen. För att kunna öka produktionen i ett samhälle krävs att de enskilda individernas hälsa är av en sådan kvalitet att de mäktar med en sådan ökning och att de klarar att föda upp nya generationer av arbetare. Bevarandet av arbetskraftens styrka är inte en kostnad för kapitalisten, utan snarare det motsatta, en investering. På samma sätt är det med alla de tjänster som staten eller samhället erbjuder; de syftar, oavsett om det handlar om uppfostran eller någon annan tjänst, till att öka förutsättningarna för samhällets tillväxt.⁵⁴

Foucault tar upp denna aspekt om samhället tillväxt och visar på problemet för staten i det civila samhället; ett samhälle som bygger på, dels en juridisk struktur och dels på en ekonomisk struktur och därmed bildar det vi i dag kallar en nation. Denna symbios innehåller därmed två abstrakter som med hjälp av statens styrning ska finna en balans. Denna styrning har både begränsningar och möjligheter som är kopplade till den ekonomiska strukturen. En

⁵² Wicksell, Knut, "Mål och medel i nationalekonomin" *Ekonomisk tidskrift* Årgång 6, (1904) s. 470

⁵³ Wicksell, Knut, "Dyrtid, tullar och arbetslöner" *Ekonomisk tidskrift* Årgång 16, häfte 3 (1914) s. 80-82

⁵⁴ Wicksell, Knut, "Inkomstbegreppet i skattehänseende" *Ekonomisk tidskrift* Årgång 24, häfte 9/10 (1922) s. 130

struktur som tillför staten medel medan den samtidigt begränsas på grund av individernas ekonomiska frihet och dem medel till statens som dessa medför. Wicksell menar att det måste ske en tillväxt för att staten ska kunna legitimera dess skatter i ett modernt samhälle; nyttan för det allmänna och för den enskilde måste vara tydlig. Foucault talar om homo economicus, den ekonomiska människans, framträdande under sjuttonhundratalet. Hon är en människa som staten bör låta vara eftersom hon i sin rätta form håller sig till det rationella. Staten ska alltså inte ingripa mot själva individen, utan får då ta sig an det område som ligger mellan individen och dennes omgivning av andra individer, d.v.s. samhället:

Civil society, therefore, is an element of transactional reality in the history of governmental technologies, a transactional reality which seems to me to be absolutely correlative to the form of governmental technology we call liberalism, that is to say, a technology of government whose objective is its own self-limitation insofar as it is pegged to the specificity of economic processes.⁵⁵

Den service samhället erbjuder måste ha ett samband mellan nyttan för de enskilda individerna och den kostnad som individen betalar för tjänsten. Däremot är det viktigt att inse att en verksamhets kostnad måste ställas mot den totala samhällsnyttan som den medför. Till exempel kan gratis transport via offentliga transportmedel innebära att den totala produktiviteten och levnadsstandarden ökar vilket i längden kommer alla skattebetalare till del, även de som betalat mest i skatt. Svårigheten ligger i hur en individ kan skapa sig en korrekt åsikt, eller bild, om värdet korresponderar med eller överstiger kostnaden.

En individ kan ju uppleva att det är orättvist att någon mindre bemedlad får tillgång till en tjänst till ett starkt reducerat pris eftersom denna individ inte förmår att greppa de vinster för samhället som denna reform innebär. Om detta till exempel innebär att individen som får en prisreducering i stället för att gå arbetslös kan finna ett arbete så innebär det en stor samhällsvinst som alla i samhället tjänar på inklusive dem som känner sig förorättade av prisreduceringen. Som vi såg tidigare så innebär ju inte statens skydd av en arvtagares rätt till arvet något som Wicksell skulle mena är kopplat till dennes rättmätiga anspråk på detta arv, även om arvtagaren säkert upplever det som en rättighet. En fattig individ i samhället måste därmed acceptera att det måste finnas de som har det bättre än de själva. På samma sätt måste en rik acceptera att staten beskattar honom för att höja levnadsstandard och produktionskapacitet för den fattige:

Man väl kan den i viss mån sägas gå ut på åstadkommande av den största möjliga summa medel till behovstillfredsställelse; ty om med tillgängliga produktionskrafter produktionsresultatet på någon punkt

⁵⁵

Foucault, Michel, *The birth of biopolitics* New York, (2010) s. 273-274, 296-297

kunde ökas, så borde redan lagarna för den allmänna prisbildningen (den ekonomiska principen) leda till, att sådana krafter, vare sig i den enskilda eller kollektiva verksamheten, dirigerades till just denna punkt. Priset på den kollektiva verksamhetens produkter representeras naturligtvis härvid av de skatter och avgifter, som de enskilda få vidkännas för att hålla denna verksamhet vid makt⁵⁶.

En riktig prissättning är kopplad till den tillfredsställelse som individen känner inför produktens eller tjänstens pris; individen måste därför få eller redan äga kunskap om hur priset utformats. Wicksell menar att en individ ska kunna kräva att få en sådan inblick och att det är det offentliga uppgift att påvisa sambanden mellan skattetryck och medborgerliga förmåner. Missnöje med en beskattning bygger alltså antingen på kunskap eller på okunskap om vad en sådan skatt genererar för tjänster inom det offentliga. Problematiken med en sådan offentlig tjänst är mest kopplad till den enskilde individens oförmåga att på ett tydligt sätt protestera mot den om de finner den orättvis eller rent av onödig. Inom en privat ekonomi blir resultatet synligt då produkten inhandlas på ett mer direkt sätt, medan när det handlar om en skatt så avkrävs den oavsett den enskilde individen eller enskilda individernas åsikt om vad den används till. En rättmätig skatt kan uppfattas som orättvis och då måste staten/samhället, i stället för att ge vika för den känsla som behärskar befolkningen, fostra innevånarna till en kunskap om skattens innehåll och dess syfte.⁵⁷ Wicksell menar att det som i första hand kan ses som ett orättmätigt skatteuttag i själva verket är kopplat till tjänster som individen har nytta av:

Om t.ex. staten vid ett tillfälle uppbär högre skatter än vid ett annat, så anser D. (s.210) att även med en rent proportionell skattefot en person, som vid det förra tillfället haft en relativt hög inkomst, men vid det senare en relativt låg sådan, "blir mer belastad i förhållande till sina inkomster" än en annan person, med vilken det omvända varit fallet. Besinnar man emellertid att staten vid den förra tidpunkten antagligen uträttat mer för sina medborgare – ty var till behöve den eljest större skatteinkomster? – än vid den senare, så försvinner så till vida denna orättvisa⁵⁸.

Samhällets syfte borde alltså, enligt Wicksell, vara det att öka medlemmarnas välstånd och därmed behöver en beskattning av medlemmarna leda till ett uppfyllande av detta syfte. Ett område som på sätt är ett mått av välstånd är förmögenhet. Om målet med den statliga verksamheten är ett generellt välstånd så innebär en beskattning av förmögenhet ett problem. Ett överskott av kapital är ju ett rörligt kapital så länge som det inte är bundet i en fastighet eller i jordegendom, detta innebär ett problem för själva beskattningen av kapitalet eftersom ägaren kan investera detta kapital i utlandet där det inte längre är inom räckhåll för samhället.

⁵⁶ Wicksell, Knut, "Inkomstbegreppet i skattehänseende" *Ekonomisk tidskrift* Årgång 24, häfte 9/10 (1922) s. 131

⁵⁷ Ibid. s. 132

⁵⁸ Wicksell, Knut, "Några erinringar" *Ekonomisk tidskrift* Årgång 25, häfte 3 (1923) s. 84

Detta innebär ett stort problem för legitimiteten för förmögenhetsskatten och för skatt på avkastningen av kapital:

Hvad en skatt på kapitalränta beträffar, har man flera gånger uttalat farhågan, att den skulle leda till kapitalernas utvandring, eller om detta icke är möjligt, att den skulle fördröja eller hämma kapitalbildningen och sålunda i sista hand bli till skada för landets industriella lif och ej minst för dess arbetarbefolkning. Detta må i någon mån vara sant, men af större betydelse torde vara, att arbetaren, därest skatten icke för hårdt trycker hans lifsuppehälle, själf blir i tillfälle att bilda ett kapital, hvaraf han ju då kan draga både den direkta och den indirekta fördelen.⁵⁹

Syftet med en beskattning av individerna måste leda till en, om inte jämlik, så i alla fall en rättmätigare fördelning, samtidigt som det bör uppstå en rättvis balans mellan de olika områdena för beskattning. En person som inte kan fly sitt kapital till ett annat land ska därför inte heller beskattas eftersom det innebär en uppenbar orättvisa i jämförelse med de som kan skatteplanera på ett dylikt sätt. På samma sätt är det med de s.k. indirekta skatterna, som inte tar hänsyn till de olika personernas inkomst och skatteförmåga; en person som lever under den nivå som är den acceptabla inom samhället beskattas lika tungt som den som är rikast. Individens enda möjlighet vid ett sådant skatteuttag är att inte inhandla den önskade varan, vilket i sin tur innebär minskad handel inom samhället och därmed mindre vinster för samhället i stort⁶⁰. Här ser vi återigen behovet som staten har av ökad kunskap om medborgarnas ekonomiska situation och förutsättningar. Individernas integritet får helt enkelt komma i kläm för att det allmännas behov ska kunna uppfyllas:

Är det fråga om en s.k. öfverflödsvara, så kan en person visserligen undandra sig att skatta för den genom att afsäga sig dess bruk, och han kan också genom att minska sin konsumtion däraf i sin stad bidra till att trycka priset och på så sätt återvältra en del av skatterna på producenten; men i den mån han konsumerar och alltså betalar skatt, har han ingen som helst utväg att härför hålla sig skadelös på andras bekostnad.⁶¹

Om det för konsumenten inte går att undvara varan, innebär det alltså att skattetrycket ökar på ett destruktivt sätt för individen och för samhället i stort, eftersom individen hamnar under den nivå där han inte längre klarar att ta hand om sig som det kapitalbyggande verktyg han borde kunna vara. Lösningen för en sådan person blir inte att skaffa en så stor barnaskara; vid en sådan situation tillför han inte i samma utsträckning ny arbetskraft, utan behöver använda de medel som han trots allt har till sitt förfogande till att bättre rusta sig själf och den avkomma han ändå får. I ett rättmätigt samhälle borde det innebära att även den fattige som lider under skattetrycket i större utsträckning än den rike får tillgång till de förmåner som

⁵⁹ Wicksell, Knut, "Om öfverflyttningen af skatt" *Ekonomisk tidskrift* Årgång 1 (1899) s. 224

⁶⁰ Ibid. s. 225

⁶¹ Ibid. s. 224

staten tillhandahåller. Staten borde därmed förväntas att medverka till att även de ur de lägre skikten i samhället skulle kunna bidra med framtida anställda på högre poster inom statens, vetenskapens, industrins eller konstens områden och att inte som då var fallet enbart hämtas från de redan förmögna hem. Ett samhälle är inte betjänt av att kapital inte används på bästa sätt, oavsett om det gäller jord eller om det gäller människor. Att begränsa möjligheterna till utbildning för de lägre klasserna skulle allvarligt inskränka möjligheterna till framtida kapitalbildning. Wicksell konstaterar att förnuft inte är kopplat till förmögna föräldrar och att en inskränkning av detta skulle leda till ett rent slöseri i ekonomiskt hänseende. Samhällets roll bör vara att på alla sätt skapa förutsättningar för tillväxt och ett utmärkt sätt att göra detta är genom rättvisa förutsättningar för alla individer att nå det goda.⁶²

För Wicksell spelar nyttan första fiolen medan rättvisa faller i skymundan när det gäller bidrag och beskattning. En person ska beskattas på ett sätt som är rimligt i förhållande till den arbetsinsats som han har erlagt. En person som fått en lön som inte håller en rimlig nivå ska beskattas lindigare än en person som erhållit en rimlig ersättning. Wicksell menar att det finns en skillnad i vad som är rättmätig beskattning mellan olika typer av inkomster. Att till exempel beskatta aktieutdelning högre än vad man beskattar ränta på obligationer är något som Wicksell opponerar sig mot då den inte kan motiveras av någon som helst nytta, snarare det motsatta då aktiekapital genererar större samhällsvinster:

Jag påstår, att beskattningens själva begrepp förutsätter, att alla inkomster äro lika berättigade. Detta gäller, vilken beskattningsprincip man än vill tillämpa. En skatt som endast något minskar, vad en man orätt besitter, kan icke ses som en giltig motprestation från hans sida gent emot de prestationer, som samhället avger till hans förmån, och lika litet som ett offer, jämförligt med det offer, som en annan person får vidkännas av sin rättmätigt förvärvade inkomst.⁶³

Wicksell menar att en indragning eller reglering av dessa orättmätiga inkomster borde vara en självklarhet, på samma sätt som en person som inte får en rimlig lön borde kunna erhålla bidrag eller skattelättnader för att uppnå en rimlig levnadsstandard. En rättmätig skattenivå blir därmed en förutsättning för att staten ska kunna legitimera sitt utkrävande av skatt. Statens roll blir då att reglera förhållandena mellan medlemmarna i samhället så att var och en, i sann liberal anda, får rätt till det som det egna arbetet genererar samt kan utveckla sina möjligheter under likvärdig förhållanden. Detta skapar enligt Wicksell den goda

⁶² Wicksell, Knut, "Kan ett land få för litet folk?" *Ekonomisk tidskrift* Årgång 16, häfte 6 (1914) s. 198

⁶³ Wicksell, Knut, "Några erinringar" *Ekonomisk tidskrift* Årgång 25, häfte 3 (1923) s. 80

medborgaranda som innebär att statens auktoritet och därmed förmåga att agera till förmån för befolkningen ökar:

Huvudvillkoret för en god medborgaranda är fastmer, att var och en skall veta och förstå, att och när han betalar skatt, hur mycket som han betalar i skatt, och för vad han betalar skatt.⁶⁴

Under det första världskriget utnyttjades de svårigheter som kriget skapade till att importera och exportera, till att höja priserna på viktiga varor för konsumenterna som ledde till inflation i samhället och en allmän försämring för medborgarna bortsett från de tillverkare och importörer som kunde tjäna på de höga priserna. Wicksell propagerade vid flera tillfällen att dessa inkomster inte var rättmätiga och att de borde konfiskeras. Ett exempel att följa menar han att England är som dragit in upp till 90 % av inkomsterna för vissa ammunitionstillverkare. Staten borde kunna genomföra en sådan konfiskering och med hjälp av dessa intäkter kompensera de enskilda som drabbats samt staten som också lidit av den svåra inflationen. Wicksell är dock inte särskilt hoppfull att staten ska omfamna denna roll⁶⁵.

Samtidigt har vi ju sett att Wicksell inte helt anser att arv skulle vara en rättmätig inkomst. Men denna orättmätighet uppvägs av den nytta som arv tillför samhället; arvet får därmed sin legitimitet genom att kapitalet blir till nytta i samhällsbygget. Samtidigt verkar det som om Wicksell ser det som en möjlighet att tillämpa en total konfiskering om det skulle vara så att det skapades ekonomiska förutsättningar för staten att hantera kapitalet på ett mer tillväxtskapande sätt än vad de samlade enskilda individerna förmår.

Statliga bidrag och försäkringar

Som vi redan har sett fanns det ett socialt engagemang hos Wicksell, ett engagemang som visar sig på ett radikalt sätt när det handlar om ålderdomsförsäkringen. I flera länder i Europa hade det införts statligt reglerade ålderdomsförsäkringar runt sekelskiftet 1900, försäkringar som funnit olika lösningar i olika länder. 1912 hade turen kommit till Sverige, där man tillsatte en kommitté med syftet att skapa ett förslag för hur en liknande försäkring skulle kunna utformas. Efter det att den statliga kommittén lagt fram sitt betänkande i frågan känner

⁶⁴ Wicksell, Knut, "Inkomstbegreppet i skattehänseende" *Ekonomisk tidskrift* Årgång 24, häfte 9/10 (1922) s.

⁶⁵ Wicksell, Knut, "Strödda reflexioner" *Ekonomisk tidskrift* Årgång 19, häfte 3 (1917) s. 89-90

sig Wicksell tvungen att fatta pennan för att ge lite konstruktiv kritik till den tilltänkta utformningen. Han sågar förslaget både till innehåll och till dess utformning:

Å andra sidan försvåras granskningen i ej ringa grad däraf, att kommitténs motivering för de särskilda punkterna af dess förslag är så knapphändiga, ja man kunde nästan säga rent obefintliga. Kommitterade fylla hela sidor i sitt tunna huvudbetänkande (Del 1) med de sannaste och mest oemotsägliga betraktelser, hvilkas enda fel är, att de fått så gott som alls intet inflytande på de faktiska bestämmelserna i förslaget.⁶⁶

De problem som Wicksell säger sig se kopplar han till själva kommitténs sammansättning; det saknas två viktiga faktorer för att kunna uppnå ett gediget och presentabelt förslag. Dels har kommittén saknat representanter från den grupp som förslaget i huvudsak gäller, d.v.s. arbetarna, dels att de som är bäst lämpade för att överblicka de ekonomiska förutsättningarna och kraven för dess genomförande, nämligen nationalekonomerna, har lämnats utanför kommittén. Regeringen har alltså valt att utelämna de två grupper som bäst förstår sig på förutsättningarna för en ålderdomsförsäkring. Att dessa grupper saknas är tydligt när Wicksell nagelfar det resultat som kommittén har kommit fram till. Bland annat har de åldringar och invalider, som redan var just åldringar och invalider, lämnats utanför den kommande försäkringen vilket enligt Wicksell innebär ett stort problem eftersom många av dessa har samlat in skattemedel till staten genom det tunga arbete som de utfört. Något som de därmed fått lida för och som de nu även i fortsättningen får lida för, genom att de får förlita sig på allmosor. Antingen på stöd från privata välgörare eller från den offentliga välgörenheten. Trots sina arbetsinsatser för samhället får de fortsatt stå med mössan i hand och ta emot det, som de egentligen har förtjänat, som en gåva från andra.⁶⁷

En uppfattning som Wicksell kraftigt vänder sig mot var den åsikten, gällande invalider oavsett handikapp som redan fick någon form av skydd inom samhället, att dessa skulle tvingas bort från sin skyddade tillvaro i det gamla systemet om det var så att de fick tillgång till den nya försäkringen. Denna motsättning ser inte Wicksell som ett problem eftersom han ser det som självklart att det borde kunna gå att kombinera det rådande systemet med den nya försäkringen. Det innebär snarare en förbättring att invaliderna får möjlighet att själva nyttja dessa medel för att betala för den vård och omsorg samtidigt som anhöriga eller andra i deras omgivning skulle få en betydligt lättare börda. Det står klart, menar han, att problemet inte är kopplat till de enskilda individerna utan till kostnaderna för en fullt utvecklad ålderdoms- och invaliditetsförsäkring. Det fanns ingen politisk vilja till att skapa ett försäkringssystem som

⁶⁶ Wicksell, Knut, "Ålderdomsförsäkringskommitténs betänkande" *Ekonomisk tidskrift* Årgång 14, häfte 12 (1912) s. 443

⁶⁷ *Ibid.* s. 444-445

innebar någon som helst omfördelning av resurser mellan klasserna, oavsett hur orättmätigt denna brist på omfördelning är, och att arbetarklassen nu stod med en försäkring som skulle bekostas genom avgifter på den egna konsumtionen. Förslaget var tydligt på så sätt att den visade på avsikten att de olika klasserna skulle stå för sina egna kostnader snarare än att tillfället togs att skapa en omfördelning av statens resurser på ett mer rättmätigt sätt.

Helt annat, om de nödiga statsinkomsterna skulle åvägbringas exempelvis genom en proportionerlig ökning af inkomst- och förmögenhetsskatten, i förening med en lämplig höjning för statens del af den nu till kommunerna utgående skogsaccisen – den enda specialbeskattning, som ännu förekommer på en enligt sin natur så godt som arbetsfri inkomst – o.s.v.; eller ock – för att nu förutsätta det nästan otänkbara – genom en anseiligare besparing av mindre viktiga statsutgifter.⁶⁸

Det är viktigt att införandet av en ålderdomsförsäkring inte innebär att dess kostnader i sig innebär en försämring av andra önskvärda utgifter. Wicksell konstaterar att själva betänkandet inte innehåller någon form av ekonomisk plan för hur en försäkring ska kunna betalas; det verkar som om upphovsmännen menat att det ska vara möjligt att skapa ett utrymme för dessa kostnader i den befintliga budgeten. Att inte bereda plats för en ekonomisk utjämning skulle dessutom vara ödesdigert då Wicksell menar att det finns behov av en fortsatt utveckling av försäkringssystemet; det nu lagda förslaget bör vara början på en mer omfattande försäkring.⁶⁹

Wicksell önskar att gå längre när det gäller utvidgningen av sociala försäkringar än samtliga dåvarande riksdagspartier vågar gå. Framst beror detta på en tilltro på vad en ekonomisk förändring gällande de lägre klasserna skulle innebära för ekonomin i stort. Ur ren rättvisesynpunkt är det också viktigt att de lägsta klasserna i samhället som, generellt och då enligt Wicksell, är de mest nedtryckta i förhållande till dess arbetsprestations värde får del av den ekonomiska tillväxten. Detta skulle förslagsvis ske genom att arbetsgivaren fick bära den större delen av kostnaden för ålderdomsförsäkringen för dessa grupper. Det Wicksell alltså vill föreslå är införandet av den nu i dag så självklara arbetsgivaravgiften och skulle leda till en rättmätigare fördelning av landets välstånd:

Hela saken har alltså ett betydligt hoppfullare utseende än man i förstone kunde tro; det gäller blott att icke låta suggerera sig af föreställningar sådana som den om den stora massans ”ringa ekonomiska bärkraft”, ty denna är i alla händelser icke någon oföränderlig naturlag.⁷⁰

Det som bör eftersträvas är med andra ord en rättmätigare fördelning av det av samhället insamlade kapitalet. Det verkar vara en grundtanke hos Wicksell att det bör finnas en

⁶⁸ Ibid. s. 446, 448

⁶⁹ Ibid. s. 449

⁷⁰ Ibid. s. 465

koppling mellan värdet av ett utfört arbete och belöning för den som har utfört det. Med andra ord ligger en urliberal dogm hämtade från den engelske 1600-tals filosofen Locke som grund för själva resonemanget. Det blir en uppgift åt staten att justera denna orättvisa; att de lägre klasserna inte förmår att själva tillskansa sig en rättmätig del av vinsten som är kopplad till det egna arbetet. Detta är en ny roll för staten, att övervaka och beskydda befolkningens arbete och stå som garant för att det sker en rättmätig fördelning av resurserna. Denna roll är vad Foucault kallar ”styrningsstaten” vars uppgifter inte längre definieras av sitt territorium utan av befolkningen i sin helhet:

befolkningens massa med sin volym, sin densitet och förvisso med det territorium som den lever i, men bara som en av dess beståndsdelar. Och denna styrningsstat, som grundas i sin befolkning och som hänvisar till och utnyttjar det ekonomiska vetandets instrumentalitet, skulle motsvara ett samhälle kontrollerat av säkerhetsapparater.⁷¹

När Wicksell ser det som samhällets roll att skapa rättmätiga förhållanden innebär det att statens roll glider över från att bestämma eller besluta, till att tjäna och härska i ett komplicerat samspel, där nationalekonomin och dess företrädare blir till den institution och till de utövare som har befolkningen som faktisk måltavla. Här går Wicksell längre än de flesta i sin samtid. I förslaget om åldersförsäkringen påpekar han att det finns en grupp som behandlas mer än orättmätigt, ja rent av orättvist; och det är kvinnorna.

Kvinnorna är en grupp som generellt belönas långt under det värde som de producerar och det trots att denna grupp som helhet har en arbetsbörda som är större än männens. Här menar Wicksell att staten och ålderdomspensionen har en viktig roll i att skapa balans så att kvinnorna får en bättre pension än de skulle ha fått enligt de föreslagna reglerna där pensionen skulle baseras på inkomsten och den förväntade levnadsåldern. Eftersom kvinnor då som nu, lever längre än männen, innebär det att kvinnorna, i förhållande till männen, fick en lägre pension grundat på, dels en mindre inkomst men framför allt på en justering av pensionen med tanke på att den i det generella fallet skulle räcka fler år än mannens. Det är framför allt denna anpassning till en förväntad högre livslängd vilket samtidigt ger en längre utbetalningsperiod som Wicksell vänder sig mot:

Kvinnorna får ju i alla fall, på grund af deras i genomsnitt vida lägre inkomster – hvilket åter, där de öfverhufvud har självständig arbetsinkomst, sammanhänger med deras dåliga arbetsmarknad – och därmed

⁷¹

Foucault, Michel, ”Regementalitet” *Diskursernas kamp* Stockholm (2008) s. 203

lägre afgifter, betydligt mindre afgiftspensioner än männen. Att då ytterligare afkorta dessa synes ur social synpunkt föga berättigad.⁷²

Wicksell konstaterar att detta förhållningssätt gällande utbetalningen av pensionen skulle vara beroende av kön inte är något som kan hittas i t.ex. Englands eller Tysklands förslag. Dessa utgör i stället en förebild i inkomstutjämnning som Sverige borde följa. Detta gäller i stort men blir extra tydligt i de lägre klasserna. Skillnaderna mellan en pigas och en drängs inkomster i fråga om arbetsinsats är orimliga; men de tillhör en grupp i samhället som behandlas orättvist överlag och som inte i någon större utsträckning berörs av ålderdomsförsäkringen trots vad de genom sitt arbete presterar. Dessa grupper erhåller inte en rättmätig del av avkastningen för deras arbete men den del de får äts dessutom upp av dem allt för stora barnaskarorna. Dessa innebär en så stor kostnad att deras möjligheter till bättre levnadsvillkor försvinner. Enligt Wicksell borde det första steget för dessa människor, för att kunna tillägna sig bättre pensionsvillkor för ålderdomen, vara att få tillgång till familjeplanering. En möjlighet att trygga sin ålderdom, inte genom sin avkomma, utan genom att spara till en pension, skulle kunna komma att innebära en social revolution för de allra fattigaste:

Hos statarfamiljer med många barn, finnes däremot naturligtvis ingen ekonomisk bärkraft alls, utöfver det nakna lufsuppehället, men där är det väl snarare barnaskarans storlek än lönens ringhet, som vållar det dåliga resultatet, och denna källa till ekonomiskt obestånd är dessvärre till sin natur outtömlig. En något större måtta i alstrandet af barn – hvilken enligt min mening ur alla synpunkter vore högst önskvärd – skulle rikligen ersätta äfven de högsta pensionsafgifter, som här kunde komma i fråga.⁷³

Wicksell gör en poäng av att, även en statarfamilj med dess begränsade inkomst, skulle kunna uppnå ett högre välstånd om de inte vore så många och att det därmed skulle finnas ekonomiskt utrymme för en pensionsförsäkring även i dessa fall. Det som behövs inom hanteringen av bidrag i samhället är en helhetssyn på det ekonomiska systemet och verktyg för att säkerställa en rättmätigare fördelning av resurserna. Staten ska därmed ta en större roll i att skapa en struktur av landets biomassa så att man uppnår de resultat som innebär ökat välstånd för medborgarna. De nymalthusianska idéerna som han började propagera för tidigt i sin ungdom håller han fortsatt fast vid. Med hjälp av kunskap kan även de fattigaste förändra sina levnadsvillkor i en positiv riktning och se sitt arbete bära frukt.

Foucault tar upp att förändringen i statens uppgift under artonhundratalet innebär att fokus flyttas från att vara en övervakare till att bli en tjänare vars uppgift är att ge befolkningen det

⁷² Wicksell, Knut, "Ålderdomsförsäkringskommitténs betänkande" *Ekonomisk tidskrift* Årgång 14, häfte 12 (1912) s. 451

⁷³ *Ibid.* s. 460-461

som den behöver. Staten ska hantera det civila samhället, d.v.s. allt det som föregår mellan sociala individer inom samhället och stå som garant för att deras fri- och rättigheter inte kommer i kläm genom detta samspel. Staten har den övergripande kunskapen om det allmänna/civila samhället och kan därmed ge folket den kunskap som ger befolkningen största möjliga lycka och på samma gång minsta möjliga smärta. Det är en balans mellan individens frihet och individens säkerhet som staten måste upprätthålla.⁷⁴

När det handlar om ålderdomsförsäkringen så spelar familjeplanering en viktig roll i att öka välståndet och vid sidan av den så spelar arbetsgivaren en viktig roll genom den föreslagna arbetsgivaravgiften. Wicksell hämtar en modell från Tyskland för att kunna skapa förutsättningar för alla verksamheter, även för de som arbetar inom tjänstesektorn på uppdragsbasis, snarare än som fast anställda, som bud, tvätterskor, städerskor etc. ska kunna inkorporeras i en fungerande försäkring. Modellen går ut på att köparen av tjänster i förväg införskaffar märken med ett visst värde, inte olikt vanligt brevporto, för att vid köp av tjänsten kunna betala sin arbetsgivaravgift med märket som arbetaren i sin tur klistrar in i en pensionsbok som bildar underlag för en framtida pension.⁷⁵

Även om den statliga utredningen skulle rätta till de brister som Wicksell menar finns med det betänkande om en ålderdoms- och invaliditetsförsäkring som lämnats till riksdagen så räcker inte detta. De sociala försäkringarna måste utvidgas med en arbetslöshetsförsäkring samt en sjukförsäkring. Anledningen till behovet av dessa försäkringar ligger i ett begrepp som Wicksell har hämtat från den brittiske nationalekonomen och filosofen John Stuart Mill, som i sin tur hämtat begreppet från Ricardo, nämligen levnadsstandard:

Om arbetarna en gång har funnit den utveckling, att vissa kulturella levnadsbehov för dem framstå såsom oafvisliga, så framvingas efterhand på det ena eller andra sättet en stegring af lönen till åtminstone denna nivå, om de tillfälligt sjunka därunder.⁷⁶

Poängen är att samhället kommer att anpassa sig till de kostnader som ålderdomsförsäkringen innebär för den enskilde försäkringstagaren om det är så att denne önskar och förstår värdet av en sådan försäkring. Kostnaden för arbetaren behöver inte bli så betungande eftersom det enligt Wicksell snabbt kommer ske en anpassning till de krav som arbetaren ställer.

Arbetsgivaren kommer endast under en kortare period förmå att undanhålla arbetarna det som

⁷⁴ Foucault, Michel, *The birth of biopolitics* New York (2010) s. 66-67, 295-296

⁷⁵ Wicksell, Knut, "Ålderdomsförsäkringskommitténs betänkande" *Ekonomisk tidskrift* Årgång 14, häfte 12 (1912) s. 462

⁷⁶ Ibid. s. 464

dessa anser vara kopplat till en rimlig levnadsstandard. Det skulle alltså efterhand uppträda en form av ekonomisk självreglering av kostnaden för ålderdomsförsäkringen, så att kostnaden för försäkringen till slut landar på arbetsgivaren och att införandet av en arbetsgivaravgift bara vore att förekomma det oundvikliga.⁷⁷ Wicksell verkar ha en stark tilltro till samspelet mellan arbetsgivare och löntagare ska fungera, något som förmodligen bygger på hans rationella sinne och att den nytta som han så tydligt ser i en utjämning av resurserna ska vara lika lätta för andra att se och att förstå.

Ytterligare ett skäl till att utforma en bred försäkringslösning ser Wicksell i det faktum att försäkringarna skulle komma att samlas i fonder, vilket i praktiken skulle innebära en ökning av landets tillgångar i stället för den av ålderdomsförsäkringen fruktade utarmning. Fonden skulle snabbt kunna ge en avkastning som skulle kunna användas till andra områden som t.ex. en avbetalning av statsskulden eller till andra sociala reformer. Wicksell ser en sådan fondering av kapital som ett medel att motverka den fattigdom på just kapital som han ansåg att Sverige hade på den här tiden. Att fondera kapital skulle kunna innebära att svenskarna, både som enskilda individer och som nationell enhet, lärde sig att spara medan det samtidigt kunde förhindra improduktiv konsumtion.⁷⁸

Ett införande av en ålderdomsförsäkring tillsammans med en sjukförsäkring och en arbetslöshetsförsäkring skulle alltså enligt Wicksell uppnå två goda ting; i längden skulle det ge förbättrade statliga finanser samtidigt som livskvaliteten för enskilda individer skulle komma att öka. Detta bör staten skynda på genom att själv gå in som garant för de som inte har en försäkring och täcka pensionskostnaderna enbart av det skäl att intresset av en sådan försäkringslösning skulle öka bland folket. Detta skulle kunna komma leda till att hela den ekonomiska ställningen för de sociala försäkringarna skulle underlättas. Staten bör alltså ta en viss risk vid införandet av försäkringarna för att på sikt kunna nå en enorm nationalekonomisk vinst.⁷⁹

När ålderdomsförsäkringen ändå klubbades igenom av riksdagen 1913 så gick den helt på ålderdomsförsäkringskommitténs förslag. Försäkringen var enligt Wicksell ett rejält misslyckande; dels för att den som jag ovan har nämnt borde ha innehållit en sjukförsäkring och en arbetslöshetsförsäkring, och dels, kanske fram för allt, för att den inte lyckades att täcka basala behov. Att en invaliditetspensionär ska kunna leva på något mer än en tjugondel

⁷⁷ Ibid. s. 465

⁷⁸ Ibid. s. 466

⁷⁹ Ibid. s. 467

av den tidigare lönen menar han är ett problem för hela försäkringssystemets trovärdighet. Försäkringen lyckas inte nå upp till den nivå där den skulle kunna ha betydelse för nationalekonomin samtidigt som den var så illa tilltagen att den inte innebar någon som helst trygghet för ålderdomen eller invaliditet. En sådan försäkring, som uppmanar arbetare att spara till något, som inte genererar någon som helst trygghet innebar enligt Wicksell att Sverige i praktiken stod utan en invaliditetsförsäkring:

Är det icke mätte missbruk att kalla sådant för pensionsförsäkring? Mot hvad har denne arbetare blifvit försäkrad?⁸⁰

För den friske ålderdomspensionären var situationen något mer gynnsam, men även här fanns det enligt Wicksell stora brister i försäkringskonstruktionen som innebar andra problem. Incitament att fortsätta förvärvsarbete försvann genom reglerna för uttag av själva försäkringen. Lön kvittas mot pensionsförsäkring på ett sätt som gör varje försök till att förbättra den egna inkomstsituationen lönlös. En arbetare med en dålig pension får ingen möjlighet att genom sitt arbete förbättra denna situation som den dåligt genomtänkta försäkringen sätter honom i. Ett solidariskt samhälle måste byggas upp på ett sådant sätt att de som arbetar, som kan arbeta, belönas i sin strävan att öka sin levnadsstandard eftersom detta även kommer det allmänna till del genom de skatter som tas ut på arbete. Att genom en orättmätig pensionsförsäkring devalvera värdet av arbetsinsatsen eller helt radera ut denna är något som Wicksell vänder sig mot:

Man invänder här, att en ännu arbetsför persons eget intresse måste drifva honom till arbete, enär hans totala årsinkomst ju då i hvarje fall blir åtminstone något större; men detta resonemang hvilat på den naiva förutsättningen, att det icke kostar något att arbeta.⁸¹

Wicksell gör här ett påpekande i det att en arbetare generellt har högre omkostnader i fråga om kost och kläder, samt eventuell transport till arbetsplatsen, än vad en pensionär har i fråga om utgifter. Att arbeta kan i ett sådant fall innebära en förlust rent ekonomiskt samtidigt som arbetaren sliter på en redan gammal kropp. För att skapa en ålderdomsförsäkring som verkligen innebär ett tillskott för nationalekonomin får man på intet sätt hindra arbetaren från att arbeta. Det av riksdagen klubbade förslaget innebär ingen skillnad, när det gäller kostnaden för den enskilde, mellan en privat och en statlig försäkring, vilket Wicksell tycker är märkligt när man med en privat försäkring kan erhålla sitt försäkringsbelopp efter 67 års ålder oavsett om man förvärvsarbetar eller inte. Ytterligare anledning till att kritisera förslaget

⁸⁰

Wicksell, Knut, "Resultatet" *Ekonomisk tidskrift* Årgång 15, häfte 6 (1913) s. 212

⁸¹

Ibid. s. 213

finner han i det faktum att arbetsgivarna på intet sätt förmås att hjälpa till med den statliga invaliditets- och ålderdomsförsäkringen:

Det har sagts och med skäl, att arbetsgifvorna borde kunna förmås att här hjälpa till. Som det nu är, kommer de ju (i motsats till i alla andra länder) eljest icke att med minsta finger understödja hela invaliditetsförsäkringen, icke ens i egenskap av skattedragare (såvida de ej äro ovanligt starka tobaksrökare!); det vore väl då ej för mycket begärtdt, om de åtminstone intresserade sig för att bidra till den frivilliga försäkringen.⁸²

Dessutom innebär det ett problem att försäkringen inte innebär en lättnad, för de anhöriga till invalider, som genom sin egen handlingskraftighet ser till att det sociala systemet inte belastas. Det är inte rimligt att kalla en trygghet för dessa personer för något som är för dyrt. Wicksell menar att det finns finansiella verktyg för att ordna en sådan trygghet, t.ex. via ett tobaksmonopol där statens inkomster öronmärks till en pensionsförsäkring som är värd namnet och det utan att någon skatteökning skulle behöva genomföras. Men till ett sådant förslag, enligt Wicksell, saknades det politiska modet. Det arbete som inte direkt visar på en ekonomisk vinst negligeras alltså av riksdagen, men detta arbete är trots allt av vikt sett i ett nationalekonomiskt perspektiv:

De tusental halfgamla fattiga flickor, som under oanade försakelser hittills lyckats rädda en gammal mor eller en far undan fattigvården – får ingen lättnad för sin börda. Icke ens den socialdemokratiska riksdagsfraktionen vågade föreslå, att man skulle komma jämväl dessa kategorier – de mest behöfvande av alla – till hjälp; så vidt jag vet var det blott en motionär (hr Asplund i 1:a K.) dom ägde det härför erforderliga modet.⁸³

För Wicksell innebär oviljan att hjälpa de som tar ansvar för sina nära släktingar genom att själva uppoffra sig en ovilja till att ge det som rättmätigt vore deras. Dessa kvinnor sparar pengar åt samhället utan att få något i retur och samhället reagerar inte på det orättvisa i denna ekonomiska struktur. När en individ, en medborgare, är med att skapa ett nationellt välstånd måste också denna person, oavsett om det i den invalida personens fall, som betalat välståndet med sin invaliditet, eller i fallet med den nära släkting som tar hand om denne i sin tur och betalar med sin tid och sitt anletes svett, få del i detta välstånd. Allt annat vore orättmätigt, och det som är orättmätigt är också det som inte är rättvist. En arbetsgivare behöver inte ta ett ekonomiskt ansvar för den olycka som invalidiserar, utan den kostnaden flyttas över till de anhöriga som den förolyckade har. Wicksell menar att staten har en uppgift i att se till att en sådan orättvisa inte förekommer och med hjälp av lagstiftning skydda eller lova att skydda,

⁸² Ibid. s. 214-215

⁸³ Ibid. s. 215

redan invalida och potentiella invalida (de som riskerar att genom sitt yrke drabbas av invaliditet), från det armod som en sådan invaliditet innebär, oavsett om kostnaden läggs på det allmänna eller om det läggs på arbetsgivaren.

Enligt Foucault är det ett resultat som liberalismen för med sig, statens roll blir att skydda befolkningen för det främmande, för det som kan innebära en fara eller risk. Denna risk som ett arbete för med sig i fråga om en eventuell framtida invalidisering av individen medför en uppgift för staten, där den ska skapa en känsla av trygghet för individerna. Individer i ett liberalt samhälle, ett nytto-samhälle, som bygger för framtiden, bör kunna känna en garanti från staten att individen får ta del av det som den bygger. Både invaliditets- och ålderdomsförsäkringen täcker in i en sådan garanti. Foucault menar att det under 1800-talet sker en tydlig förändring i hur vi ser på fara; från en apokalyptisk fara till den vardagliga faran som kan slå till när som helst och påverka individens levnadsstandard. Statens roll blir inte längre att göra oss till fromma människor utan i stället se till att de risker vi utsätts för minimeras och att om det ändå skulle ske en olycka så ska det sociala och ekonomiska skyddsnäten avvärja många av de konsekvenser som en invaliditet medför. Det är konsekvenserna av individernas handlingar som blir statens uppgift att skydda oss individer eller medborgare ifrån. Staten ska söka att uppnå en symbios mellan det enskilda och det allmänna, oavsett om det handlar om företag eller arbetare, där dess uppgift är att minimera risker för de inblandade:

Again, the freedom of economic processes must not be a danger, either for enterprises or for workers. The freedom of the workers must not become a danger for the enterprise and production. Individual accidents and events in an individual's life, such as illness or old age, must not be a danger either for individuals or for society.⁸⁴

⁸⁴

Foucault, Michel *The birth of biopolitics* New York (2010) s. 65-67

4. SLUTSATSER

Etiken som Wicksell står för är hämtad från nyttan som en handling har för den enskilde i kombination med nyttan för det allmänna. Det är en utgångspunkt som Foucault har behandlat i sina föreläsningar om biopolitik: varje människa är en ekonomisk enhet med ansvar för det egna välståndet men i kombination med det allmänna. Därmed har varje individ ett ansvar, dels mot sig själv, men även mot andra i det som vi kallar samhället. Detta ansvar är enligt Foucault inkörsporten för staten att fostra individen till det han kallar "homo ekonomis", till ett nyttigt redskap för sig själv och för andra.⁸⁵ För Wicksell är det nyttan, d.v.s. det mest rationella utfallet för individen och samhället i stort, som avgör hur människan bör fostras. Som vi sett har han ett starkt patos för att arbetarklassen ska få möjlighet att själva spara ihop en egen förmögenhet som en garanti för att kunna behålla eller öka sin egen livskvalitet.

Önskan att skapa ett samhälle där människor kan bibehålla sin levnadsstandard även efter sin pensionering är enligt Foucault ett exempel på den förändrade roll som under liberalismens ges till staten. Oro och smärta är statens uppgift att kontrollera; åldrandet, den långsamma nedbrytningen som drabbar alla människor, blir en uppgift som kan generera ett växelspel mellan stat och individ som båda kan vinna på. Staten finner i dessa bidragssystem ett tydligt och önskat existensberättigande. På samma sätt fyller sjukförsäkringar och arbetslöshetsförsäkringar samma roll i att ge staten ett existensberättigande, även om försäkringarna skulle handhas av privata intressen så finner staten sitt berättigande genom att via lagstiftning skydda medborgarnas intressen gentemot försäkringsbolagen.

För Wicksell finns det en viktigare roll för samhället; genom att garantera försäkringar för alla så försvinner mycket av motivationen till att skaffa många barn. Detta leder till att staten får en uppgift att genom kunskapsförmedling skapa en balans mellan motivation eller behov och själva utfallet när det handlar om barnalstrandet:

Gå vi från dessa mera teoretiska betraktelser till ett skärskådande af den faktiska verkligheten, så synes mig, om vi till en början ställa oss på den rent nationalekonomiska ståndpunkten, hvarje förnuftig tanke på ett ingripande från statsmakternas sida till nativitetens reglerande – utom för att söka stäfja en alltför hög och olycksdiger fruktsamhet – endast kunna tillhöra en icke skönjbar framtid.⁸⁶

Sverige riskerar ingen brist på befolkning, mest på grund av att landets resurser är begränsade. Det omvända är snarare att föredra och han ser med blida ögon på den för tiden ifrågasatta

⁸⁵ Foucault, Michel *The birth of biopolitics* New York (2010) s. 296

⁸⁶ Wicksell, Knut, "Kan ett land få för litet folk?" *Ekonomisk tidskrift* Årgång 16, häfte 6 (1914) s. 200

utvandringen till USA som något som snarare löser ett problem i stället för att skapa ett. Men om det trots allt skulle bli en brist på befolkning i en framtid, så är det inte ett problem eftersom man lätt via ekonomiska medel kan uppmuntra till en ökad nativitet. Frågan om befolkningen kan inte i första hand åläggas individerna, utan befolkningsproblematiken är en fråga som måste falla på det kollektiva; eftersom det kollektiva och det individuella behov eller önskan kan komma att kollidera ur intressesynpunkt. I en sådan situation måste det individuella intressen vika sig för det kollektiva eller allmännas:

Fortfarande äga vi dock en naturlig folkmängdstillväxt af öfver 50,000 människor hvarje år, motsvarande för befolkningen öfver 20 år antagligen en tillväxt af c:a 30,000 män och kvinnor. Finnes det nu någon person i Sverige, som är beredd att visa, hvar detta årliga öfverskott med ekonomisk fördel skulle kunna anbringas. De allra flesta ägna icke ens en tanke åt hela detta spörsmål. ”Det reder sig nog af sig själf”, menar man, men detta är intet svar på frågan.⁸⁷

Staten har alltså inte bara en möjlighet utan även en skyldighet att begränsa befolkningen till en sådan nivå att det kan på en rimlig nivå försörja den. Målet med statens agerande, hur den nu agerar, bör vara att skapa ett befolkningsunderlag som överensstämmer med försörjningsmöjligheterna. Att till exempel låta en fråga som försvaret och dess behov av manskaper, överskugga denna balans mellan befolkning och försörjning är i längden kontraproduktiv eftersom de länder som skulle vara de förväntade motståndarna i en eventuell framtida konflikt äger långt större medel till att sörja för en mångfalt större befolkning än den svenska. Wicksell konstaterar vidare att det är själva obalansen mellan befolkning och försörjning som är grunden för framtida konflikter:

Icke heller ligger i den omständigheten, att grannen vuxit sig stark, den egentliga faran härvidlag, utan den uppstår först, om han vuxit utöfver sina egna ekonomiska resurser, om befolkningens tryck på näringsmedlen hos honom stegrats till en spänning, som förr eller senare måste ledan till en explosion – eller expansion.⁸⁸

Wicksell menar att det vore felaktigt att staten, som påtagit sig rollen som landets försvarare, riskerar freden genom att påverka livsförutsättningarna för befolkningen i en negativ riktning. Han konstaterar att den befolkningssänkning som sker i västra Europa enbart beror på bristen på odlingsutrymme som i sin tur ger en nativitetssänkning. Detta är en naturlig process som det är omöjligt att genom statligt militärt agerande försöka motverka. Det är bättre att undvika att behärska andra nationers territorier eftersom detta, i alla fall när det gäller Europa under tiden för artikeln, inte löser något problem, då de flesta länder har problem med en för stor

⁸⁷ Ibid. s. 197, 204

⁸⁸ Ibid. s. 205-206

befolkning. Detta konstaterande innebär att de måste finna sin lösning på befolkningsproblematiken på annat håll än det militära. Han konstaterar att det av Storbritannien ockuperade Sydafrika i längden inte kommer att tillfalla varken engelsmän eller boer, utan att det i stället tillfaller de svarta. De båda minoritetsbefolkningarna kommer endast en kortare tid kunna bibehålla sitt herravälde. Vägen för Sverige att gå, är i stället att anamma malthusianismen i kombination med de sociala reformerna som arbetarrörelsen eftersträvar:

Men grunden ligger också betydligt djupare än i några sociala teorier af mer och mindre utopisk beskaffenhet, nämligen däri, att nutidens arbetare (liksom nutidens kvinna) tröttnat på att mer eller mindre vara blott ett djur – lastdjur och avelsdjur på samma gång – och vill känna sig fullt och helt som människa. Att söka hejda denna utveckling vore säkerligen lika fåfängt som fåkunnigt.⁸⁹

Wicksell önskar i stället underblåsa de sociala projekten i syfte att skapa en jämnare fördelning av resurserna i världen. Men det är viktigt att dessa resurser ökar i förhållandet till antalet människor; de människor som finns behöver få den bästa tänkbara livskvaliteten samtidigt som dessa genom statens försorg fostras både på ett fysiskt såväl som intellektuellt plan.⁹⁰ Vidare poängterar Wicksell att det är ett resursslöseri att inte ge arbetarna samma villkor som de mer välbeställda när det handlar om t.ex. utbildning och andra behov som är kopplade till att kunna tillägna sig en utbildning. Staten behöver ta som sin uppgift att förädla denna enorma resurs, inte minst på grund av att arbetare, inte sällan, trots sina begränsades förutsättningar ändå visat sig vara genier på områden som annars varit förbehållna de mer välbeställda i samhället. Wicksell konstaterar att det inte borde vara upp till slumpen att avgöra vilka av dessa genier som ska vinna gehör för sina idéer eller tankar:

För att icke tala om den engelske bokbindargesällen Michaël Faraday, som omskapade hela den elektriska vetenskapen, sedan han genom en lycklig slump fått fullfölja de fysikaliska studierna, som han påbörjat på verkstaden. Många andra dylika fall äro kända: den store matematikern Gauss var af tarfligaste härkomst, och detsamma skall, enligt Ciceros vittnesbörd, hat varit händelsen med Arkimedes. Men för ett sådant snille, som uppmärksammas, gå förmodligen tio och kanske hundra förlorade genom bristande vård.⁹¹

Staten bör alltså, dels förädla landets befolkning och dels skapa en balans mellan antal och försörjningsmedel som ger det bästa resultatet. Om dessa uppgifter sköts väl kommer det samlade kapitalet i samhället att öka trots att en väl balanserad befolkning innebär att jordegendomar och fastigheter kommer sjunka något i värde, eftersom han menar att det i längden inte kommer finnas en överetablering i storstäderna som piskar upp priserna. Detta

⁸⁹ Ibid. s. 207

⁹⁰ Ibid. s. 197

⁹¹ Ibid. s. 198

negativa för ekonomin kommer dock med råge uppvägas av att det blir ett överflöd på rörligt kapital och tekniska framsteg. Dessutom skulle ett ökat ansvar för staten gällande fostrandet av barn och ungdomar lätta på de bekymmer som föräldrarna har med uppfostran. Wicksell är övertygad om att detta statliga engagemang skall leda till en större social jämvikt samtidigt som kapitalet i samhället ökar:

Med ett ord: den samhälliga produktionens resultat per hufvud af befolkningen skulle genom alla dessa omständigheter i förening i hög grad ökas, men på samma gång blefve arbetet den huvudsakliga värdebildande faktorn och ”arbetets produkt” tillföll dem som arbeta.⁹²

För Wicksell är det viktigt att varje individ får det som den har rätt till, d.v.s. får ut en rättmätig betalning för det arbete som denne utför eller har utfört. Insats måste belönas med ett likvärdigt utfall. Att förespråka ett samhälle där alla människor inte ska ha samma möjligheter ser han som något föråldrat. Ett sådant förespråkande menar han dessutom skulle vara kontraproduktivt, både när det handlar om befolkningen i europeiska kolonier, som jag redan nämnt ovan, och när det gäller den inhemska befolkningens rättmätiga likaberättigande. Vägen till denna samhällsreform, där alla behandlas lika, går genom en förädling av arbetaren samtidigt som staten bör vidta åtgärder så att arbetarens belönas i nivå med det arbete som han utför. För att uppnå denna sociala jämvikt måste staten alltså minska befolkningen till en nivå där dessa ekonomiska förutsättningar automatiskt infinner sig samtidigt som den fostrar varje individ i landet till en nyttig och välutbildad samhällsmedborgare. Denna utveckling går enligt Wicksell inte att hejda eftersom den redan är på väg att genomföras av de socialistiska krafterna som aktiverar arbetarna och att det är bättre att förekomma hellre än förekommas:

Det är lätt att förstå, att många äfven högst välvilliga personer kunna rygga tillbaka inför den afgörande och radikala omvälfning af det bestående, hvilken tyckes skola bli följden af ett förbehållslöst erkännande af arbetarnes, af de nu egendomslöses fulla politiska, sociala och ekonomiska likaberättigande; men det ges här endast ett fram eller tillbaka, går man icke beslutsamt framåt på den väg, dit utvecklingen pekar, så sackar man i stället akterut till alltmer reaktionära ståndpunkter⁹³.

Trots hans positiva syn på arbetaren, så är det inte en kommunistisk revolution som han önskar ska genomföras. Snarare handlar det om att staten, till skillnad från den marxistiska tanken där staten ska upphöra, ska ta ett större ansvar och reglera utvecklingen eftersom den äger en större kunskap om det allmännas behov. Det är endast staten som kan avgöra om befolkningen är för stor eller för liten, och därmed är det staten som genom ekonomiska

⁹² Ibid. s. 198-199

⁹³ Wicksell, Knut, ”Mål och medel i nationalekonomin” *Ekonomisk tidskrift* Årgång 6. (1904) s. 472-473

medel ska reglera befolkningens vilja till reproduktion. Hans fokus ligger hos det allmänna, hos det civila samhället, som är mycket mer än bara ekonomiska transaktioner mellan individer. För Wicksell handlar det om att individernas levnadsstandard ska vara så hög som möjligt och att den enda garanten för att så ska ske är om staten tar ett större ansvar i samhällets och i individernas utveckling.

5. SAMMANFATTNING

Wicksell är en radikal ekonom som alltid verkar sätta nytta i främsta rummet. Denna nytta handlar om att uppnå en ökad livskvalitet för hela befolkningen. Hur denna livskvalitet uppnås är därmed av mindre intresse, bara den ökar och det mått han ser som det giltiga är hur mycket kapital som även de fattigaste i samhället klarar skapa. Om de fattigaste i samhället inte förmår att förändra sin livssituation måste staten vidta åtgärder i form av reformer. Överlag är det dock de enskilda individerna som i så stor utsträckning som möjligt ska sköta sig själva. Han ser därmed inte det som en nyttig åtgärd att för hårt beskatta kapital och arv, trots att dessa skatter skulle kunna tillföra statskassan en avsevärd inkomstkälla.

Dels beror detta av en tilltro till de enskilda individernas förmåga att själva öka sitt kapital, som därmed kan beskattas kontinuerligt, samtidigt som det också innebär att fattigas förökning av kapital inte hämmas, dels för en rädsla att kapitalet ska slösas bort av en alltför vidlyftig statsapparat. Målet måste i stället vara att allt fler individer ska lockas till att spara till ett kapital och därmed kunna förbättra sin egen livskvalitet. Samspelet mellan stat och individ behöver uppnå detta mål så att kapitalbildandet kommer det allmänna till godo. Samtidigt är han inte främmande för att genom radikala ekonomiska reformer från statens sida öka dess andel i den för landet samlade förmögenhet; att föreslå fonderingar av beskattade medel för att öka mängden kapital i samhället påminner mycket om löntagarfonder. Men det är viktigt att dessa sociala reformer verkligen ökar kapitalbildningen och välståndet. Om staten inte lyckas med dessa två syften bör den för samhällets bästa inte öka skattetrycket; att hämta in stora summor skattemedel till att förslösas inom en stor statsapparat är det motsatta till vad Wicksell eftersträvar.

Den viktigaste rollen staten har i samhället ligger, enligt Wicksell, i dess kunskap om befolkningsstrukturen och hur denna kan regleras samt i att ta ett aktivt ansvar för att säkra att samhällets resurser fördelas på ett rättmätigt sätt. Han konstaterar att staten framför allt söker att uppfylla en förlegad bild av statens uppgifter. Att ställa sig enbart, eller till större delen, på de välbärgades sida och att lägga stora summor av ett redan litet kapital på något så ofruktbart som försvaret är att motarbeta det som i längden kommer att ge välstånd i landet; nämligen sociala reformer som ökar värdet på arbete. Dessa reformer handlar både om att utbilda arbetaren, att försäkra att det finns rätt mängd av arbetare så de inte konkurrensutsätter varandra i onödan och att genom sociala reformer skapa trygghet för arbetaren i frågor om olycksfall och pensioner. Här poängterar Wicksell vikten av att medborgaren är som en kund

hos staten och att denna kund behöver se ett direkt samband mellan de skattemedel och den arbetsinsats som hon tillför det allmänna och ett direkt positivt utfall för den egna individen. Om detta inte sker så är den statliga skatten orättmätig och bör inte tas ut. Men Wicksell inser samtidigt att det orättmätiga måste vika sig för det som maximerar nyttan för det allmänna. För samhället eller staten handlar det inte om det är orättmätigt för en individ att få tillgång till ett arv eller en gåva som avgör om denne får tillgång. Snarare så handlar det om att bibehålla den drivkraft som finns hos den enskilde individen och att alla individer i samhället behöver kunna se att det arbete som de lägger ned tydligt ger en avkastning, både för de själva och för samhället i stort. Det som ger den största avkastningen för samhället i stort ska vara det som man eftersträvar.

Foucault menar i sina föreläsningar om biopolitik att staten gått från att vara en härskarstat under medeltid och en bit in på den nya tiden, medan dess roll efter hand omformas till att bli en tjänarstat i det moderna samhället. Staten ska tjäna medborgarna, tillse att de är vid god hälsa, att de utbildas till nyttiga samhällsindivider, att arbetaren får rätt lön för sitt arbete, att kapitalisten får rimlig utdelning för sitt risktagande, att båda tillförsäkras en tryggad ålderdom etc. Vi kan se att Wicksell propagerar för att staten ska omfamna denna roll och överge den gamla härskarrollen som innebar att staten ska öka sitt välstånd på andras bekostnad. Det är dags att på ett nationalekonomiskt plan överge tanken på att det måste finnas en förlorare för att det ska kunna finnas en vinnare. I ett fungerande samhälle är både köpare och säljare nöjda med affären; om så inte skulle vara fallet så behöver staten gå in och skydda parterna för att det ekonomiska systemet inte ska bli lidande p.g.a. den misstro, till systemet som ett missbrukande skapar, ska leda till en sämre ekonomisk tillväxt för samhället i stort.

För Wicksell har även staten en viktig roll i att reglera att det oavlönade arbete som utförs i samhället får en rättmätig belöning. Han konstaterar att många, framför allt kvinnor, står för en viktig del i samhällets tillväxt i det att de sörjer för barn och gamla så att samhället inte belastas. Trots detta enormt viktiga arbete som kvinnor utförde, ibland vid sidan av avlönade arbeten, så blev inte detta arbete belönat på ett rättmätigt sätt när det handlade om den pensionsreform som genomfördes 1913. Snarare så blev kvinnorna än mer orättmätigt behandlade eftersom deras pension blev mindre procentuellt än männens eftersom kvinnorna generellt hade en längre livslängd och fick sin pension utdelad i förhållande till denna förmodade livslängd. Att inte belöna dessa kvinnor skapar varken mer välstånd eller mer rättvisa, sett ur perspektivet att en arbetare ska ha rätt till värdet av sitt arbete.

Staten har ju Wicksell tilldelat rollen att tillse att värdet tillfaller den som utför arbetet, oavsett om det sker genom aktivt arbete eller via kapital. Detta rättmätiga värde kan antingen uppnås genom en riktig lönesättning eller via beskattning och bidrag. Han är inte främmande för att det ska finnas olika skattesatser i samhället för olika inkomstgrupper, om detta innebär att orättmätiga ekonomiska förhållanden i samhället jämnas ut. Samtidigt är han kritisk mot att det finns olika skattesatser som belönar sparformer olika; att en investering i ett aktiebolag ska beläggas med högre skatter än vad en investering i obligationer gör, ser han som orättmätigt, främst p.g.a. att det snarare borde vara det omvända då aktier är kopplade till ett större risktagande. Att riskera kapital eller liv och hälsa måste enligt Wicksell belönas på något sätt. När det gäller liv och hälsa propagerar han för en invaliditetsförsäkring för arbetare som ger en likvärdig levnadsstandard för den som behöver ta ut den, då han ser detta som något som är kopplat till en samhällsnyttig insats och därmed behöver få ett rättmätigt utfall.

Oavsett vilken skatt eller vilket bidrag han än behandlar, så faller det etiska förhållningssättet till slut tillbaka på vad som kan anses vara rättmätigt för det bidrag, den arbetsinsats, som individen ger samhället. Etiken är alltså direkt kopplad till nyttan som insatsen för med sig; är den till gagn för det allmänna ska den belönas på ett rättmätigt sätt, däremot om den motverkar nyttan för det allmänna ska den kunna beskattas hårdare eller i vissa fall konfiskeras om det är så att man på ett orättmätigt sätt tillförskaffat sig inkomsten. En orättmätig inkomst, om den inte tillför det allmänna något värde, underminerar samhällsbygget. Ett arv eller en gåva blir nyttigt eftersom man kan tänka sig det som en motivator till kapitalbildning. Att själv kunna bestämma över hur man önskar fördela inkomsterna på sitt eget arbete innebär en makt för individen som staten bör stödja så länge som den tillför det allmänna och individen ett större värde. Om man däremot kommer fram till ekonomiska lösningar som ger en större nytta för samhället att gå in som förvaltare av individernas arv så verkar inte Wicksell främmande för att en konfiskation av arv ska kunna genomföras.

Statens roll blir, som också Foucault hävdar, att skydda folk från smärta eller orätt. Enligt Wicksell ska staten gå in som garant för ett rättmätigt samhälle och för att skydda individerna mot smärta och elände. Här för Wicksell in nymalthusianismen som ett medel för att skapa ett befolkningsunderlag som ger det högsta möjliga välståndet. Om folket informeras om fördelarna med abort och preventivmedel, behöver inte föräldrar se sina barn dö av svält eller p.g.a. sjukdomar kopplade till undernäring, något som var vanligt för hundra år sedan. I stället kan de bättre ta hand om de barn som de får, sörja för att de får bättre vård och kost, en bättre

utbildning etc. vilket innebär att befolkningen i sin helhet skulle bli friskare och starkare när staten tar ansvar med att begränsa befolkningen. På ett sätt blir Wicksells syn på statens roll mer av den konservatives snarare än den liberales; men detta kombinerar han med radikala idéer kopplade till likhet mellan könen, en större rätt för arbetaren till frukten av dennes arbete, att staten bör tjäna individen och kunna visa på vilket sätt som individen är betjänt av statens reformer. Dessutom är Wicksell negativ till de traditionella roller som staten har haft som härskare över individer och som krigsförande part; roller som han menar är helt förlegade. Statens roll behöver vara den att skapa största möjliga nytta för det största antalet medborgare inom samhället. Därför bör även staten tillåta att det förekommer skatteregler som kanske på ett orättmätigt sätt gynnar vissa näringsgrenar, främst jordbruk, då ingen är betjänt av att jordbruk splittras på grund av beskattning till för små enheter som inte klarar att levererar de födoämnen som det allmänna behöver för sin fortlevnad. I slutändan väger det rättmätiga lätt, om det hamnar i kollision med det som är till nytta för det allmänna.

6. EGEN REFLEKTION

Arv, bidrag, gåvor och lön. Vad är skillnaden på ärvda pengar och de som man erhållit genom bidrag? Att det finns en skillnad ser vi ju i hur människor blir behandlade; en människa som har fått ett bidrag, har egentligen inte gjort rätt för sig, medan en som erhållit ett arv bara fått det som egentligen redan tillhör honom. I frågan om bidrag hänvisar ofta politiker till att en människa endast har rätt till sitt eget arbete, vilket innebär att bidragstagare är snyltare i samhället. Den som ärver mycket pengar får ofta andra fördelar, genom att han redan befinner sig i en situation där han har större tillgång till samhällets möjligheter. Han har ofta haft bättre skolor, han har lärt sig de sociala regler som gäller för de som har pengar, hans horisont sträcker sig längre bort än den som har fått bidrag just på grund av att hans sociala kontaktnät hjälper honom till välbetalda arbeten och kanske till uppdrag i styrelser etc. Trots att samhället har gett arvtagaren dessa fördelar gentemot den som är tvungen att ta bidrag så är det den som får några tusenlappar då och då i bidrag som behandlas som den som har fått mest.

Wicksell verkar inte ha varit emot att en arvtagare får tillgång till sitt arv, ett arv som staten garanterar att han ska få tillgång till. Däremot menar han att det å andra sidan inte är fel av staten att reglera tydligt förekommande orättvisor, där personer inte får en rimlig levnadsstandard, genom att höja individens förutsättningar med hjälp av bidrag. Både arvet och bidraget önskar han behålla av samma orsak; att de bidrar till tillväxt och därmed i förlängningen till ett bättre och rikare samhälle, något som alla har nytta av. Varken bidragstagaren eller arvtagaren kan direkt peka på att det är det egna arbetet som genererar deras ökade välstånd. Bidragstagaren, i fall han arbetar, är då snarare den som tydligast kan peka på att det finns en orättmätig fördelning av välståndet som skulle legitimera hans rätt till bidrag. Ändå anses det som något orättmätigt att ta emot bidrag (i alla fall bland de av mina vänner som fått tilldelat större arv); det är förmodligen av den orsaken som Wicksell vill att det ska regleras via försäkringar, så att den som erhåller ersättning från försäkringen inte ska behöva känna att han tar emot en allmosa.

Om vi inte behandlar alla människor på samma sätt får vi i ännu större utsträckning ett samhälle, likt det som en av mina kompisar växte upp i, när han som barn under femtiotalet bodde i Djursholm. En dag hade han varit med sin mamma inne i Stockholm och vandrat genom någon av stadens parker. Där hade han råkat få se en man som låg och sov på en parkbänk och luktade starkt av alkohol. Han hade frågat sin mor om vem mannen var. Hon

svarade att det där bara är en alkoholist. Efter att tagit Roslagsbanan ut till Djursholm fick han syn på ytterligare en man som låg på en parkbänk och luktade alkohol, något som han var väl medveten om att denne man brukade göra. Han konstaterade högt att han minsann visste att det där var en alkoholist. Då hyssjar hans mamma honom och förklarar att mannen på bänken alls inte är någon alkoholist, utan att han är en Lewenhaupt.

Om inte alla människor ges samma förutsättningar till att få möjlighet att utvecklas och uppnå sin fulla potential får vi det samhälle som Wicksell motarbetade. Han var inte emot att människor kunde använda sina kunskaper eller förmågor till att skapa välstånd för sig själv. Däremot vände han sig kraftigt mot att individer som hade makt brukade den för att hindra de som inte hade den att uppnå det goda i livet som de själva har tillgång till. Att individer som hade möjligheter tog ut en orättmätig del av det välstånd som producerades i samhället för sin egen räkning, menade han var en orsak för staten att gå in och via konfiskering reglera denna orättvisa. Han ansåg dessutom att vi behöver ett samhälle som ger människor samma möjligheter till att utvecklas och uppnå den nivå, där de kan bidra till samhället på ett konstruktivt sätt. Detta bör gälla oavsett vilken klass, bekännelse, kön eller etnicitet (förmodligen skulle han idag även lagt till sexuell läggning) som individen har.

KÄLLMATERIAL

- Wicksell, Knut, ”Dyrtid, tullar och arbetslöner” *Ekonomisk tidskrift* Årgång 16, häfte 3 (1914)
- Wicksell, Knut, ”Inkomstbegreppet i skattehänseende” *Ekonomisktidskrift* Årgång 24, häfte 11/12 (1922)
- Wicksell, Knut, ”Kan ett land få för litet folk?” *Ekonomisk tidskrift* Årgång 16, häfte 6 (1914)
- Wicksell, Knut, ”Mål och medel i nationalekonomin” *Ekonomisk tidskrift* Årgång 6 (1904)
- Wicksell, Knut, ”Några erinringar” *Ekonomisk tidskrift* Årgång 25, häfte 3 (1923)
- Wicksell, Knut, ”Om Arfsskatten” *Ekonomisk tidskrift* Årgång 3 (1901)
- Wicksell, Knut, ”Om Öfverflyttningen af skatt” *Ekonomisk tidskrift* Årgång 1 (1899)
- Wicksell, Knut, ”Resultatet” *Ekonomisk tidskrift* Årgång 15, häfte 6 (1913)
- Wicksell, Knut, ”Ålderdomsförsäkringskommitténs betänkande” *Ekonomisk tidskrift* Årgång 14 häfte 12 (1912)
- Wicksell, Knut, ”Strödda reflexioner” *Ekonomisk tidskrift* Årgång 19, häfte 3 (1917)

LITTERATUR

- Foucault, Michel, *Diskursernas kamp* Stockholm (2008)
- Foucault, Michel, *The birth of biopolitics* New York (2010)
- Gårdlund, Torsten, *Knut Wicksell: Rebell i det nya riket* Stockholm (1990)
- Jonung, Lars, Hedlund- Nyström, Torun, Jonung, Christina, (Red.) *Att uppfostra det svenska folket – Knut Wicksells opublicerade manuskript* Smedjebacken (2001)
- Meidner, Rudolf, *Löntagarfonder* Nacka (1975)
- Nordin, Svante *Filosofins historia* Lund (2007)
- Skoglund, Crister, *Vita mössor under röda fanor* Stockholm (1991)